

Makale Geliş | Received: 18.06.2020.
Makale Kabul | Accepted: 20.09.2020.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.754753

Fatma OKUR ÇAKICI

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.Dr
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Karaman-TÜRKİYE
Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political
Science and Public Administration, Karaman-TURKEY
ORCID:0000-0003-3708-399X
fatmaokurcakici@kmu.edu.tr

Özgür BAYRAKTAR

Arş. Gör. | Res. Assist.
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Karaman-TÜRKİYE
Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political
Science and Public Administration, Karaman-TURKEY
ORCID: 0000-0001-9512-6180
ozgurbayraktar@kmu.edu.tr

**Siyasi Parti Bölünmeleri ve 1946 Sonrasında Gelişen Parti Bölünmelerine İlişkin Siyasi
Süreçlerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma**

Öz

Siyasi partiler, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Demokratik yaşamın en temel ve vazgeçilmez öğeleri olarak nitelendirilen siyasal partiler, birey ile devlet arasında bir köprü oluşturarak siyasetin yerine getirilmesi açısından önemli rol oynarlar. Her toplum, siyasal partilerini kendi içinden ortaya çıkartır. Çünkü yeni kurulacak olan siyasal partiler; toplumun sosyokültürel özelliklerine, siyasal yönelimlerine uygun bir şekilde ve bunlara yönelik politikalar sonucunda doğmaktadır. Özetlemek gerekirse bir toplumda ortaya çıkacak olan siyasal partinin, seçmenlerden destek görebilmesi için toplumun özelliklerine uygun niteliklere sahip olması gerekir. Ortaya çıkış süreçleri çok eskilere dayanmış olmamasına rağmen gerek dünyada gerekse Türkiye’de siyasi partilerin hızlı bir şekilde geliştiği ve çeşitlendiği görülmektedir.

Türkiye’de 1923 yılında Cumhuriyet’in kurulmasından sonra çok partili hayata geçiş denemeleri gerçekleştirilmiş olsa da bu alanda ancak 1946’dan sonra tam bir başarıya ulaşılabilmektedir. Partilerin ortaya çıkışında pek çok faktör bulunmakla birlikte siyasi partilerin doğuşunu açıklamaya yönelik çeşitli yöntemler de bulunmaktadır.

Bu çalışmada 1946 yılından sonra gerçekleşen parti bölünmeleri, bölünme süreçlerinde yaşanan çatışmalar, bölünen ve yeni kurulan partilerin siyasi serüvenleri incelenecektir. Bu bağlamda parti bölünmelerini ortaya çıkaran etmenler, söz konusu farklılaşmanın kaynakları araştırılacak, ardından ise bölünmüş olan ve bölünmeden sonra ortaya çıkan yeni partilerin siyasi başarıları değerlendirilecek ve Türk siyasal hayatında yaşanan bölünmelere dair genel tespitlerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Partiler, Parti Bölünmeleri, Türk Siyasal Hayatı

**A Research on the Evaluation of Political Party Divisions and the Political Processes
Regarding the Party Divisions After 1946**

Abstract

Political parties are indispensable elements of democracy. Political parties, which are considered as the main and indispensable elements of democratic life, play an important role in the implementation of politics by creating a bridge between the individual and the state. Every society reveals its political parties from itself. Because the new political parties are born as a result of policies that are compatible with the sociocultural characteristics and political orientations of the society. To summarize, a political party that emerges in a society must possess the features appropriate to the characteristics of the society in order to get support from the voters. Although the emergence

processes are not very old, it is seen that the political parties are developing and diversifying rapidly both in the world and in Turkey.

Although attempts were made to transition to multi-party life after the establishment of the Republic in 1923 in Turkey, full success was achieved in this field only after 1946. Although there are many factors in the emergence of the parties, there are various methods to explain the birth of political parties. In this study, the party divisions after 1946, the processes of division, the political adventure of the divided and newly founded parties will be examined. In this context, the factors that reveal the party divisions, the sources of differentiation, and the political successes of the divided parties and the new parties will be evaluated and general determinations will be made regarding the divisions in Turkish Political Life.

Keywords: Political Parties, Party Divisions, Turkish Political Life.

Giriş

Bir toplumda siyasi partilerin ortaya çıkması siyasi süreçlerin gelişimiyle ilgilidir. Doğacak olan partiler, ülkenin siyasi ve sosyo-kültürel yapısıyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkenin sorunlarını ortaya koymak ve bu sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla ortaya çıkan siyasal partiler, o ülkedeki toplumsal yapının ürünüdür.

Siyasal partiler ülkedeki demokrasiyle de özdeşleştirilmektedir. Çünkü siyasi partilerin bulunduğu, adil rekabete dayanan seçimlerin yaşandığı ve seçmenlerin hiçbir baskı ve zorlama altında kalmadan oy kullandıkları sistemler, demokratik yapının göstergeleri arasında yer almaktadır.

İçinde ortaya çıktığı ve yaşadığı toplumun ürünü olan siyasal partiler, toplumun istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Ancak toplumsal yapıdaki değişimlere paralel olarak, siyasi partilerin de politikalarında değişmelerin olabileceği ortaya çıkmaktadır. Çünkü neticede, toplumun istek ve ihtiyaçlarından ve toplumsal değerlere uzakta olan partilerin hayatta kalmaları zorlaşabilmektedir.

Siyaset, bir iktidar yarışıdır ve bu yarış partiler aracılığıyla yerine getirilmektedir. Partiler kuruluşlarında ortak bir amacı olan bireylerin bir araya gelmesiyle oluştuğu gibi, ilerleyen dönemde çeşitli sebeplerle farklılaşan düşünceler neticesinde bölünmelerin yaşandığı siyasal platformlardır.

Ülkemizde çok sayıda farklı parti kurulmuş ve kurulmaya devam etmektedir. Bu partiler, kendiliğinden ortaya çıktığı gibi, var olan bir partinin bölünmesiyle de ortaya çıkmaktadır. Türk siyasal hayatı incelendiğinde bölünmeler neticesinde kurulan yeni partilerin birkaç istisna haricinde başarısız olduğu, ayrıldıkları partilerden daha az oy aldıkları görülmektedir. Ayrışmalar sonucunda genellikle yeni kurulan partiler umdukları tabanı yakalayamamış, geniş kitlelere ulaşamamıştır. Bu çalışmada Türk siyasal hayatında parti bölünmeleri ve bu bölünmeler neticesindeki partilerin siyasal hayatlarına yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır.

Siyasi Parti ve Demokrasi

İnsanların siyasal iktidarı ele geçirmek için gruplaşmaları bir lider veya liderler takımı etrafında birleşmeleri tarih kadar eski bir olgu olmakla birlikte, modern siyasal partilerin doğuşu oldukça yenidir (Özbudun, 1977: 19).

Dilimizde daha önce kullanılan “Fırka” sözcüğü, 1961 Anayasası’ndan sonra Fransızca da geçen “parti” terimi olarak yazılı metinlere geçmiştir (İba, 2015: 17). Parti kelimesi Latince’deki “pars”tan (parça, kısım, taraf) türetilmiştir ve tümünü değil, bir kesimi veya bir kısmını temsil etmek anlamına gelmektedir (Arslan, 2016: 158).

“Parti” kelimesi çağdaş demokrasilerde kamuoyuna biçim veren geniş halk örgütlerini olduğu kadar ilkçağ cumhuriyetlerini bölen hizipleri, Rönesans İtalya’sında bir komutan çevresinde toplanan orduları, Fransız Devrimi’nde devrim meclisleri üyelerinin bir araya geldikleri

kulüpleri ve anayasal monarşilerin mülkiyet esasına dayanan seçimlerini hazırlayan komiteleri anlatmakta da kullanılmıştır (Sezen, 2000: 55).

Siyasi partiler, seçmenler açısından tercih kolaylaştırmak, eğitim ve özdeşim işlevi, bağlılık sembolü ve katılıma yönlendirici olarak görülürken, organizasyon olarak değerlendirildiğinde siyasal liderleri seçmek ve hükümeti oluşturmak, siyasal elitleri eğitmek, siyasal eğilimleri yönlendirmek ve siyasal eğilimleri bir araya toplamak gibi işlevlere sahiptir (Atasever, 2010: 15).

Siyasi partiler, ideolojik yelpazenin merkez, sol ve sağına özgü görüşleri savunup, bunları ideoloji olarak benimsemelerine göre merkez, sağ ve sol partiler olarak tasnif edilebilirler (Tosun, 1999: 18).

Seçmen desteğini alarak iktidara gelmek veya iktidarda pay sahibi olmak ya da etkilemek için yarış içinde olan sürekli bir teşkilata sahip siyasal kuruluşlar (İba, 2015: 20) olan siyasal demokrasinin vazgeçilmez unsuru olduğu kadar, vatandaşla siyaset arasında bir köprü görevi görmektedir.

Modern demokrasi siyasi partiler üzerinden işlemektedir. Siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak için yarışan siyasi partiler, rekabete dayanan bu roller sebebiyle demokrasinin sınır merkezi ve omurgası konumundadır (İba, 2015: 17).

Siyasi Partilerin Doğuşu

Demokrasilerde siyasi partiler kitlelere yön gösteren sembollerin ve söylemlerin merkezidir. Siyasal elitler de mesajlarını siyasi partiler vasıtasıyla kitlelere ulaştırırlar. Siyasi hayatın baş aktörü olarak siyasi partilerin, sistemin bütününe sirayet eden geniş etkileri vardır (İba, 2015: 18).

Partilerin gelişmesi iktidarın paylaşılmasıyla yakından ilgilidir. İktidarın kaynağının tanrısalardan yönetilenlere doğru kaymaya başlamasıyla, iktidarı paylaşan herkesin kolaylıkla bir araya gelmesi, toplumun uyması zorunlu kararlar alması zorlaştı. Benzer çıkar ve eğilimleri olan kitlelerin iktidarı ancak temsilciler vasıtasıyla etkileyebilecekleri görüşü yaygınlaştı (Turan, 1996: 99).

Çağdaş anlamda siyasi partiler ilk kez Batı Avrupa’da 19. yüzyılda seçimlerle birlikte doğdu ve oy hakkının genişlemesiyle gelişti. Aristokrasi ve burjuvazi arasında yaşanan mücadele esnasında adayları desteklemek ve desteklenen adayların seçim masraflarını karşılamak üzere yerel komiteler oluşturuldu. Aynı çıkarları temsil eden milletvekilleri arasında meclislerde giderek kutuplaşmalar başladı. Yerel komiteler arasındaki bağlantının kurulmasıyla da siyasi partiler ortaya çıkmaya başladı (Kışlalı, 2014: 262).

Duverger’e göre modern siyasi partilerin doğuşu 19. yüzyıl Avrupa’sında kendini gösteren iki önemli gelişmenin sonucudur. Bunlardan ilki temsili ve sorumlu hükümet ilkesinin yerleşmesi, ikincisi ise oy hakkının genişletilmesidir (Özbudun, 1977: 19-20).

Çağdaş anlamda siyasi partilerin ortaya çıkışı oldukça yenidir. Önce İngiltere Parlamentosu’nda “Whig”ler ve “Tory”ler olarak gruplaşma çıkmış fakat bu grupların partileşmesi 19. yüzyılın ortalarında oy hakkının genişlemesiyle gerçekleşebilmiştir (Sezen, 2000: 55).

Modern siyasi partilerin atası sayılabilecek “hizip”ler, siyasal meclislerin hükümdar karşısındaki fonksiyonları ve bağımsızlıkları genişledikçe, bu meclislerin üyeleri, eylemlerinde uyum sağlamak amacıyla bir araya gelerek oluşturulmuştur. Ancak Parlamento hiziplerini modern siyasal partilere dönüştüren etken, oy hakkının genişletilmesi olmuştur. Geniş seçmen kitlesinin varlığı karşısında örgütlenme zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Özbudun, 1977: 20).

Siyasi partiler ortaya çıkmaya ve gelişmeye başladıktan sonra partilerin kökenlerini ve ortaya çıkışlarını açıklamaya yönelik pek çok teori ortaya çıkmıştır. Tipolojik olarak parti

değerlendirmeleri siyaset bilimcileri tarafından yapılmış, partilerin üye sayısı, partinin siyasi yapısı gibi etkenlere bağlı olarak tasnifler ortaya çıkmıştır.

Partilerin kökenleri ile ilgili olarak üç teori ortaya atılmaktadır. Bunlar (Palombara & Weiner, 1966: 7):

1. Erken parlamentolar ile partilerin ortaya çıkışı arasındaki karşılıklı ilişkiye odaklanan kuramsal teori,
2. Partilerin geliştiği anda sistemlerin karşılaştığı krizlere veya görevlere odaklanan tarihsel durum teorisi veya kriz teorisi,
3. Tarafları daha geniş modernleşme süreçleriyle ilişkilendiren modernleşme teorisi.

Kuramsal teori çerçevesinde Duverger “Parlamento İçinde Doğan Partiler” ve “Parlamento Dışında Doğan Partiler” şeklinde bir ayırım yapmaktadır. Buna göre ilk önce parlamento grupları doğar, daha sonra yerel seçim komiteleri yaratılır; sonunda bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulur (Turan, 2011: 189).

Parlamento içinde doğan partiler genellikle eski Lord, Kont, bey veya zengin bir kapitalistin başında olduğu meclis grubundan türetilmiştir. 1830’lu yıllardan sonra geniş toplum kesimlerine seçme ve seçilme hakkı verilince bu gruplar daha geniş tabanlı teşkilatlandılar ve partiye dönüştüler. Parlamento dışında doğan partiler ise, 1830’lu yılların öncesinde mecliste temsil edilmemiş kesimlerin partileridir. İdeolojik yönleri güçlüdür (Arslan, 2016: 165).

Duverger tarafından siyasi partilerin doğuşunun açıklandığı bu model daha çok Batı Avrupa ve ABD gibi eski bir parlamento geleneğine sahip ülkelerde geçerli olabilmektedir (Turan, 2011: 190).

Kriz teorisine göre ise partilerin ortaya çıkışında etkili olan 3 krizden söz edilebilmektedir. Bunlar (Sarıbay, 2001: 7):

- a) Meşruluk Krizi: Devlet mekanizmasını kimlerin elinde tutacağı ve bu kişilerin nasıl hükmedeceği konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıkları içerir,
- b) Bütünleşme Krizi: Ulusal bir devlet oluşturma girişimlerine ilişkindir,
- c) Katılma Krizi: Siyasal elitlerin kendi dışındaki grupların devleti ele geçirme veya paylaşma isteklerini meşru görmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Duverger’e göre partilerin parlamento içinde doğmaları istisna, parlamento dışında kurulmaları ise kural haline gelmiştir (Özbudun, 1977: 21). Modernleşme teorisi ise siyasi partilerin ortaya çıkışını modernleşme sürecinin gelişiminin paralelliği ile açıklar. Teoriye göre modernleşmemiş geleneksel toplumlarda, siyasal partiler görülememektedir (Sarıbay, 1998: 99). Türkiye’de de bazı eksikler olsa da modern, demokratik siyasal hayatın 1946’dan itibaren başladığı söylenebilir.

Türkiye’de Siyasal Parti Bölünmelerinin Kısa Tarihçesi

Türk siyasal hayatındaki en önemli bölünmelerden birisi 1946 yılında yaşanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nden (CHP) kopan Celal Bayar liderliğindeki grup 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti’yi (DP) resmen kurmuşlardır (Eroğul, 2003: 29). İhraçlar ve istifalar ile son bulacak ayrılma süreci aslında Mayıs 1945’te başlamıştır. 14 Mayıs 1945 günü Meclis’te *Çiftçiyi Topraklandırma Yasası* görüşüldüğü sırada Adnan Menderes ile dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu sert bir tartışma yaşamış, ayrıca Emin Sazak ve Refik Koraltan da yasayı şiddetle eleştirmiştir (Albayrak, 2004: 43). Küçük çiftçilere toprak tahsis edilmesini amaçlayan yasa ile ilgili Meclis’te gergin bir ortam hüküm sürerken 7 Haziran 1945’te Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan CHP grubuna ülke ve parti yönetiminde özgürlükçü bir anlayış içeren düzenlemeler yapılması için *Dörtlü Tahrir* isimli bir önerge sunmuşlardır (Aykol, 2011: 77). 12 Haziran günü parti grubunda gündeme gelen önerge büyük tartışmalar sonucunda reddedilmiştir.

Bunun üzerine Menderes, Köprülü ve Koraltan parti yönetimine karşı *Tan* ve *Vatan* gazetelerinde eleştirel yazılar yazmaya başlamıştır (Zürcher, 2012: 310). Söz konusu makaleler nedeniyle 21 Eylül 1945’te bu üç isimden Menderes ve Köprülü CHP’den ihraç edilmiş, karara tepki gösteren Celal Bayar da 26 Eylül’de İzmir milletvekilliğinden, 3 Aralık’ta da partiden istifa etmiştir. Yaşanan tartışmada Menderes ve Köprülü’yü savunan ve parti yönetimi eleştiren açıklamalarda bulunan Refik Koraltan ise 27 Kasım’da CHP’den çıkartılmıştır (Albayrak, 2004: 57). Artık CHP dışında kalan ve *Dörtler* olarak adlandırılan grubun yakın zamanda yeni bir parti kuracağı belli olmuş, basın ve kamuoyu tarafından merakla beklenen Demokrat Parti, 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulmuştur (Yücel, 2006: 29). CHP’den hoşnut olmayan büyük bir kesim kuruluşundan kısa bir süre sonra DP’ye büyük ilgi göstermiştir. Bu desteğin daha da fazla yayılmasını önlemek amacıyla CHP, 1947’de yapılması planlanan seçimi 1946 yılına çekmiş, 21 Temmuz 1946’da büyük tartışmaların gölgesinde yapılan seçimlerde DP 465 milletvekilliği için ancak 273 aday gösterebilmiş, bu adayların da 64 tanesi seçilebilmiştir. İktidar partisi CHP ise 465 sandalyenin 395 tanesini kazanmıştır (Akşin, 2017: 244-245). Seçim sonuçlarına itiraz eden, iktidarın kendilerine baskı yaptığını iddia eden DP, 4 yıl boyunca CHP’ye sert bir muhalefet uygulamış ve 14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçimlerde iktidar olmayı başarmıştır. 23 yıllık CHP iktidarının son bulduğu bu seçimlerde DP %53 oy oranı ile 408 vekil kazanırken CHP %40 ile 69 sandalye elde edebilmiştir (Albayrak, 2004: 171).

1950 Seçimlerine katılıp %3 oy oranı ile üçüncü parti olan ve parlamentoya sadece bir milletvekili sokabilen Millet Partisi (MP) de aslında DP’den ayrılan Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı ve Hikmet Bayur önderliğindeki grubun kurduğu bir partidir. DP içinde yaşanan ayrışma sonucunda 1948 yılında kurulan MP’nin ilk genel başkanı Hikmet Bayur olmuştur. DP’de iç tartışma aslında 12 Temmuz 1947 tarihinden sonra başlamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzasıyla yayınlanan ve tarihe *12 Temmuz Beyannamesi* olarak geçen açıklama ile birlikte DP ve CHP arasında 1946 seçiminden sonra oluşan gergin havanın yumuşatılması hedeflenmiştir. Bu beyannameden sonra DP yöneticilerini, CHP’ye yeterince sert muhalefet etmediği gerekçesiyle eleştiren parti içi muhalif grup DP’den ayrılarak 20 Temmuz 1948’de Millet Partisi’ni kurmuştur (Aykol, 2011: 78). Partinin genel başkanının Mareşal Fevzi Çakmak olması düşünülmüş, kurucu isimler ilk önce Çakmak’a partinin genel başkanlığını önermiştir. Çakmak yaşlı olduğunu belirterek teklifi reddetmiş fakat kamuoyuna sunacağı bir bildiri ile yeni partiyi destekleyeceğine dair söz vermiştir (Albayrak, 2004: 130). Kurulmasının ardından yaklaşık iki yıl sonra girdiği seçimlerde %3 oy alan MP, 27 Ocak 1954 tarihinde “İnkılâp ve rejim aleyhtarı” olmak suçlamasıyla mahkeme kararı ile kapatılmıştır (Kaynar vd., 2007: 85). Partinin kapatılmasının ardından son Genel İdare Kurulu üyeleri tarafından 10 Şubat 1954 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurulmuş, bu yeni parti de 1954 Seçimlerinde %4,8 oy ile 5 milletvekilliği kazanmıştır. Bu vekillerin tümü partinin lideri olan Osman Bölükbaşı’nın memleketi Kırşehir’den elde edilmiştir (Yücel, 2006: 35; Zürcher, 2012: 326-327).

DP iktidar olduktan sonra da parti içi sıkıntılar devam etmiş ve 1952 yılında DP içinden bir parti daha doğmuştur. Tarıma ve köylüye dayanan bir kalkınmayı hedefleyen DP içinden bir grup milletvekilinin kurduğu partinin genel başkanı dönemin önde gelen Türkçü isimlerinden Remzi Oğuz Arık olmuştur (Sarıbay, 2001: 56). 1954 Seçimlerinde %0,6 oy oranı ile pek varlık gösteremeyen parti 19 Kasım 1958’de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşmiştir (Kaynar vd., 2007: 98).

DP içindeki önemli bölünmeler birisi de 1955 yılında yaşanmıştır. 20 Aralık 1955’te 28 DP’li milletvekili tarafından kurulan Hürriyet Partisi’nin temeli Mayıs 1954 seçimlerinin ardından atılmıştır. Partinin kuruluş ilkelerinden saparak temel hak ve hürriyetleri güçlendirmekten ziyade ihlal etmeye başladığını, parti içi iktidarı kontrol ve denetim mekanizmalarının zayıfladığını, tek partili yılları aratmayan bir şeflik rejimine doğru gidildiğini iddia eden muhalif grup 1954 seçimlerinden sonra eleştirilerini genel merkeze iletmeye başlamıştır (Demirel, 2016: 350).

İktidarın muhalefete ve basına baskı uyguladığını savunan on DP’li milletvekili 15 Ekim 1955 tarihinde istifa etmiş (Albayrak, 2004: 280), 20 Aralık’ta ise kendilerine katılan 18 vekil ile birlikte Hürriyet Partisi’ni kurmuşlardır (Yücel, 2006: 35). Bir ara 31 sandalyeye sahip olan CHP’yi geçip ana muhalefet partisi konumuna gelmeyi başarsa da Meclis dışındaki örgütlenmesi zayıf olan Hürriyet Partisi 1957 Seçimlerinde %3,5 oy oranı ile dört milletvekilliği kazanabilmiştir. 24 Kasım 1958’de toplanan Olağanüstü Kongre’de alınan karar ile Hürriyet Partisi; CHP’ye katılmış, partinin mal varlığı da CHP’ye devredilmiştir (Yücel, 2006: 36).

CHP’nin içindeki DP bölünmesinden sonra bir diğer önemli ayrışma da 1967 yılında gerçekleşmiştir. CHP’nin 1960 sonrasında kendisini daha solda konumlandırması ve 1965 yılında partinin yeni çizgisinin resmen *Ortanın Solu* olduğunun ilan edilmesi parti içinde kimi tepkilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. 1965 seçimlerinde partinin oy kaybının nedeninin *Ortanın Solu* düşüncesi olduğu iddia edilmiştir (Bozkuş, 2007: 276). İdeolojik tartışmalar ile gidilen 28 Nisan 1967 tarihli 4. Olağanüstü Kurultay *Ortanın Solu* fikrinin lideri Genel Sekreter Bülent Ecevit ile sol söylemin partiye oy kaybettiğini savunan Turhan Feyzioğlu’nun çekişmesine sahne olmuştur. Genel Başkan İsmet İnönü, Ecevit’i desteklemiş ve *Ortanın Solu* politikasını benimseyen bu grup kurultaydan zafer ile ayrılmıştır. Bu durum üzerine Feyzioğlu grubu partiden istifa etmişlerdir (Hocaoğlu, 2018: 36). CHP’den ayrılan 47 senatör ve milletvekili 12 Mayıs 1967 tarihinde *Güven Partisi* isimli yeni bir parti kurmuşlardır. 1969 seçimlerinde %6,6 oy oranı ile 15 milletvekilliği kazanan Güven Partisi, 17 Ocak 1971 tarihinde Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi’nden ayrılan vekillerin katılımının ardından isim değiştirmiş ve *Milli Güven Partisi* ismini almıştır. 4 Mart 1973’te Cumhuriyetçi Parti ile birleşerek *Cumhuriyetçi Güven Partisi* olarak siyasi hayatına devam eden parti Ekim 1973 seçimlerinde %5,3 oy oranı ile 13 milletvekilliği kazanmıştır (Kaynar vd., 2007: 147-148).

Türkiye’deki önemli bölünmelerden bir diğeri de DP geleneğinin mirasçısı olan Adalet Partisi (AP) içinde yaşanmıştır. 1960 Darbesi sonrasında kapatılan DP’nin devamı niteliğinde kurulan AP’nin lideri Ragıp Gümüşpala’nın 6 Haziran 1964’te ölmesi üzerine parti içi liderlik yarışı başlamış, bu mücadele partinin 1970 yılında ikiye bölünmesine yol açmıştır. Genel başkan adaylarından birisi olan Saadettin Bilgiç, AP’nin kuruluşundan emeği geçmiş biri iken, diğer aday Süleyman Demirel uzun bir süredir siyasetten uzak kalmıştır. 27-29 Kasım 1964 gerçekleşen kongrede parti içindeki yenilikçi kanadın adayı Demirel 552 oya karşılık 1072 oy alarak AP Genel Başkanlığı’na seçilmiştir (Demirel, 2004: 36-38). Demirel’in genel başkan olmasının ardından Bilgiç ve ekibi, genel merkeze karşı pek çok konuda eleştirel tavır takınmış, sık sık parti içinde sert tartışmalar yaşanmıştır. 1965 ve 1969 seçimlerinde birinci parti olmasına rağmen AP içindeki anlaşmazlık her geçen gün büyümüş ve 1970 Şubat ayı bütçe görüşmelerinde bu durum iyice gün yüzüne çıkmıştır. Bilgiç öncülüğündeki muhafazakâr kanat bütçeye ret oyu vererek hükümetin düşmesine sebep olmuş, ardından 1970 yılı içinde çok sayıda milletvekili partiden ihraç edilmiştir (Yücel, 2006: 44). AP’den ayrılan ve Demirel’in devlete hizmet etmediğini sadece kendi ikbali için çalıştığını savunan 41 milletvekili ve senatör 18 Aralık 1970’te Ferruh Bozbeyle başkanlığında *Demokratik Parti* ismiyle yeni bir merkez sağ parti kurmuşlardır (Atagenç, 2019: 136). Fikirlerini *demokratik sağ* olarak nitelendiren Bozbeyle liderliğinde parti 1973 seçimlerinde oyların %11,9’unu almayı başararak 45 milletvekilliği kazanmıştır. Fakat 1975 yılında Saadettin Bilgiç ve sekiz milletvekili Demirel’in kurduğu *Milliyetçi Cephe* hükümetine katılmak amacıyla AP’ye dönünce parti büyük güç ve itibar kaybı yaşamıştır (Yücel, 2006: 45; Demirel, 2006: 570). 1977 seçimlerinde alınan %1,8 oy oranı ile erime sürecine giren 4 Mayıs 1980 tarihinde kendisini feshetmiştir (Kaynar vd., 2007: 155).

Türkiye’deki önemli ayrışmalardan birisi de 1980 sonrasında solun kendi içindeki bölünmesidir. Bilindiği üzere 12 Eylül 1980 Darbesi ile birlikte tüm siyasi partiler kapatılmış, yeni partilerin kurulmasına ancak 1983 yılında izin verilmiştir. Mayıs 1983’te sol oyları temsil iddiasıyla kurulan Halkçı Parti (HP), Kasım 1983 seçimlerine katılmış ve %30,5 oy oranı ile 117

milletvekilliği kazanmıştır. 1980 öncesinde CHP'nin Genel Başkanı olan ve 1977 seçimlerinde %41 oy alan Bülent Ecevit ise *Arayış* isimli bir dergi çıkartarak CHP mirasından ve dolayısı ile HP'den ayrı bir örgütlenme çabası içinde olmuştur. Darbenin ardından eski CHP'li isimlerin kendisinden bağımsız bir parti kurmalarına içerleyen Ecevit, bu durumu daha saf demokratik bir sol parti kurmak için fırsat olarak kullanmıştır (Alper, 2008: 212). *Arayış* dergisinin ismine paralel bir şekilde Ecevit, solda bir parti kurmak için 1985 yılına kadar beklemiştir. 14 Kasım 1985'te kurulan Demokratik Sol Parti'nin (DSP) Kurucular Kurulu, Bülent Ecevit'in siyasi yasaklı olması nedeniyle genel başkanlığa eşi Rahşan Ecevit'i seçmiştir (Sarıbay, 2001: 73-74). Bu esnada 3 Kasım 1985 günü Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ile HP'nin birleşmesine tepki gösteren bazı milletvekilleri birleşme sonucu kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti'yi (SHP) tercih etmeyerek DSP'ye katılmış, böylece parti kurulduğu günden itibaren Meclis'te temsil edilmeye başlamıştır. DSP'ye karşı geliştirilen “Bize bir bilen lazım, bir bölen değil.” sloganı uzun yıllar boyu kullanılmış, DSP ve Ecevit sol içinde *oyları bölme* eleştirisi ile sık sık karşılaşmıştır (Gaytancıoğlu, 2013: 266-267). Ayrıca DSP'nin, tabandan örgütlenme modeli iddiasıyla yola çıkmasına rağmen giderek bir lider partisine, *Ecevit Partisi'ne* dönüştüğü iddia edilmiş, Ecevit'in kurduğu, partinin dünyaya ve Türkiye'ye bakışının sadece Ecevit tarafından tayin edildiği öne sürülmüştür (Kiriş, 2012: 31). 6 Eylül 1987'de yapılan halk oylaması sonucunda siyasi yasakların kalkmasıyla birlikte 13 Eylül 1987 tarihinde Bülent Ecevit resmî olarak DSP Genel Başkanı olmuş, parti 29 Kasım 1987 seçimlerine Bülent Ecevit'in liderliğinde gitmiştir. Bu seçimlerde sol seçmenlerin büyük çoğunluğu tercihlerini Erdal İnönü'nün SHP'sinden yana kullanmıştır. SHP bu seçimlerde %24,8 oranını yakalarken, DSP ise %8,5 alabilmiş ve %10 seçim barajını geçemediği için Meclis dışında kalmıştır (Zürcher, 2012: 410).

1980'li yıllarda bir diğer bölünme de sağ içinde yaşanmıştır. Darbe sonrasında askerî kanadın desteği ile kurulan Milliyet Demokrasi Partisi (MDP), 1983 Seçimlerinde %23 oy alarak üçüncü parti olabilmıştır (Kaynar vd., 2007: 174). Seçim yenilgisinin ardından Genel Başkan Turgut Sunalp'e yöneltilen parti içi eleştiriler neticesinde 13 Temmuz 1985 tarihinde Genel Kurul'a gidilmiş, olaylı geçen kongrede muhaliflerin adayı Ülkü Söylemezoğlu, 198 oya karşı 425 oy ile genel başkan seçilmiştir. Yeni seçilen yönetim, partinin erime evresine girdiğini bu nedenle merkez sağdaki diğer bir parti olan Doğruyol Partisi (DYP) ile birleşmenin elzem olduğunu savunmuştur. Fakat DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk'un birleşmenin DYP çatısı altında gerçekleşmesi ısrarı birleşme görüşmelerini tıkamış, MDP yönetimi başka arayışlar içine girmiştir. Bu amaçla DYP'nin 1985 Mayıs ayındaki kongresinde Genel Başkan Adayı olan ve Cindoruk'a karşı mağlup olan ve DYP'den istifa eden Mehmet Yazar ismi gündeme gelmiştir. Pek çok toplantının sonucunda MDP'nin kendisini feshedip Yazar'ın liderliğinde kurulacak partiye katılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla MDP, 4 Mayıs 1986'da Olağanüstü Büyük Kongresi'ni toplamış, kongrede eski Genel Başkan Sunalp'in muhalefetine rağmen partinin kapatılması kararı alınmıştır. MDP'nin feshinin ardından Yazar, 9 Mayıs'ta *Hür Demokrat Parti* ismiyle bir merkez sağ parti kurmuş, 22 MDP'li vekil de bu partiye katılmıştır. Fakat merkez sağ toparlaması beklenen partinin kuruluşu, birleşmenin aksine bölünmeyi artırmış, 20 MDP'li vekil DYP'ye katılırken, 23 vekil de Anavatan Partisi'ne (ANAP) geçmiş, Sunalp ve az sayıdaki isim de bağımsız kalmayı tercih etmiştir (Çölük, 2018: 128-135). 28 Eylül 1986 tarihinde 11 milletvekilinin seçileceği ara seçimlerine iddialı bir şekilde katılan parti, beklediği başarıyı sağlayamamış ve sadece %1,4 oranında kalmıştır. Bu yenilginin ardından 30 Kasım 1986'da toplanan kongre ile ANAP'a iltihak etmiştir (Yücel, 2006: 88).

CHP geleneği devam ettiren SHP'nin 1989 ve 1990 yıllarında yaşadığı ayrışma da Türk siyasal hayatı açısından son derece önemlidir. Ekim 1989'da başlayan parti içi tartışma sonucunda SHP, 99 milletvekilinden -aralarında partinin ilk genel başkanı Aydın Güven Gürkan'ın da bulunduğu- on sekizini kaybetmiştir. Gerginliğin fitilini ateşleyen olay, Ekim 1989'da Paris'te düzenlenen *Kürt Konferansı'na* katılan yedi milletvekilinin partiden ihraç edilmesi olmuştur

(Bozarslan, 2008: 1197). Yedi vekilin çıkarılması ile başlayan tartışmalar sonucunda genel merkeze tepki olarak 11 milletvekili partiden istifa etmiş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden 12 il örgütünün yöneticileri ve üyelerinin büyük kısmı SHP'den ayrılmıştır (Kömürcü, 2009: 21). İstifa eden milletvekillerinden bir bölümü 7 Haziran 1990'da Halkın Emek Partisi'ni (HEP) kurmuşlar, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde geniş bir taban yakalamışlardır. Fakat 1991 Seçimlerine gidilen süreçte %10'luk barajın aşamayacağını tahmin eden yetkililer Refah Partisi (RP) ile ittifak görüşmeleri yapmışlardır. Bu esnada SHP ile bir yakınlaşma oluşmuş ve HEP'li adaylar SHP listelerinden aday gösterilmiştir. Fakat bu durum SHP'nin oylarının düşmesine neden olmuş ve 1987'de %24,8 olan oy oranı 1991'de %20,8'e düşmüştür. SHP listesinden 22 HEP'li vekilin Meclis'e girdiği seçimden sonra Diyarbakır Milletvekili Leyla Zana'nın kürsüde Kürtçe slogan atması büyük tepkilere neden olmuş SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de HEP'li vekillerin SHP'den istifa etmelerini talep etmiştir. Bunun üzerine HEP'li isimlerin 16'sı partiden ayrılmıştır. Kısa bir süre sonra partiye kapatılma davası açılmış ve 14 Temmuz 1993 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından HEP'in kapatılmasına karar verilmiştir (Yücel, 2006: 93-94).

1990'lu yıllarda gerçekleşen bir diğer bölünme de Sosyalist Parti içinde olmuştur. Sosyalist Parti, 12 Eylül öncesindeki *Aydınlık* grubu tarafından 1 Şubat 1988 tarihinde kurulmuştur. Partinin Genel Başkanı Doğu Perinçek'in PKK lideri Abdullah Öcalan ile görüşmesi basında büyük eleştirilere neden olmuştur (Yücel, 2006: 89). Bu dönemde Perinçek'in Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) sosyal emperyalist bir birlik olduğunu öne sürmesi parti içinde geniş çaplı tartışmalara yol açmış, bir süre sonra partiden kopmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bu ayrışma sonucunda Oral Çalışlar, Gün Zileli, Halil Berktaş, Atilla Aytemur gibi isimler Perinçek'i eleştirerek partiden istifa etmiş ve 15 Ocak 1991 tarihinde *Sosyalist Birlik Partisi'ni* kurmuşlardır. 20 Ekim 1991 seçimlerinde Perinçek liderliğindeki Sosyalist Parti %0,4 oy alırken, Sadun Aren başkanlığındaki Sosyalist Birlik Partisi seçime katılamamıştır (Kaynar, 2007: 240).

17 Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü, eski partisi ANAP'ın bölünmesine yol açmıştır. Özal'ın ölümünden önce bazı ANAP'lı milletvekilleri onun Cumhurbaşkanlığı'nı bırakıp aktif siyasete geri döneceği düşüncesiyle partiden istifa etmişler fakat Özal'ın ani ölümü istifacı vekillerin planlarını sekteye uğratmıştır. İstifa edenlerin bir kısmı ANAP'a geri dönerken, bir kısmı ise Turgut Özal'ın kardeşlerinden birisi olan Yusuf Bozkurt Özal liderliğinde *Yeni Parti* isimli bir parti kurmuşlardır. 7 Ekim 1993 gününde kurulan parti, 24 Aralık 1995 seçimlerinde %0,1 oy oranı ile sonuncu olmuş ve partinin geleceği tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar sürerken Yusuf Bozkurt Özal'ın ağabeyi Korkut Özal'ın Eylül 1997'de Demokrat Parti'nin genel başkanı olması üzerine iki partinin birleştirilmesi kararlaştırılmıştır (Yücel, 2006: 119). Yeni Parti'nin 21 Kasım 1997 tarihinde toplanan Olağanüstü Kongresi'nde Demokrat Parti ile birleşme kararı alınmış, böylece partinin ömrü sona ermiştir (Kaynar, 2007: 264).

Benzer yıllardaki bir diğer önemli ayrışma da milliyetçi sağın ikiye bölünmesidir. 29 Ocak 1993 tarihinde Muhsin Yazıcıoğlu liderliğinde *Büyük Birlik Partisi (BBP)* isimli bir partinin kurulması ile son bulan ülkücü hareket içindeki sorgulama ve eleştiri süreci aslında 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında başlamıştır. Darbe ile birlikte hapislere atılan ülkücü gençler hem devlete hem de hareketin lideri Alparslan Türkeş'e eleştiriler yöneltmeye başlamış, ayrıca hapishanede yapılan okumalar sonucunda genç taban giderek İslami bir söylem benimsemiştir. Hapiste yatan gençler darbe öncesinde Ülkü Ocakları Genel Başkanı olan Muhsin Yazıcıoğlu etrafında örgütlenirken Türkeş'in ve üst düzey yöneticilerin halktan ve tabandan kopuk olduklarını öne sürmüşlerdir (Bora ve Can, 2009: 289-291). Darbe sonrasında kapatılan Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) yerine kurulan *Milliyetçi Çalışma Partisi'nden* (MÇP) gelen çağrılara uyarak 27 Kasım 1988'de partiye katılan Yazıcıoğlu önderliğindeki Türk-İslam Ülkücüleri, tabanda etkinliklerini büyük ölçüde artırmıştır (Selvi ve Esen, 2010: 94). Bu ekip bir yandan Büyük Kongre'ye hazırlık yaparken bir yandan da genel merkezin çıkarttığı *Bizim Ocak* dergisinden farklı olarak İslami söylemin ön plana

çıktığı *Bizim Dergâh* isimli yeni bir dergi de yayınlamaya başlamıştır. Yazıcıoğlu ve ekibinin partide gitgide popülerlik kazanması Türkeş’i rahatsız etmeye başlamış, Yazıcıoğlu taraftarlarının kazandığı 22 il kongresi gerekçesiz bir şekilde genel merkez tarafından iptal edilmiştir (Yanardağ, 2002: 408-410). İki isim arasındaki gerginliği yükselten bir gelişme de mecliste yaşanmıştır. Türkeş’in MÇP’li vekillerden DYP-SHP hükümetine güvenoyu verilmesini istemesi, SHP’nin HEP ile ittifak yapmış olması nedeniyle Yazıcıoğlu ve arkadaşları tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Bora ve Can, 2004: 26). 30 Kasım 1991’de yapılan oylamaya Yazıcıoğlu ve üç MÇP’li vekil protesto amacıyla katılmamıştır (Umur, 2017:819). 1992 yılı karşılıklı hamleler ile gergin bir şekilde geçmiş, Haziran 1992’de Türkeş, *Bizim Dergâh* dergisinin ocaklarda satılmasını, okunmasını yasaklamıştır. Bu esnada Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesinde Türkeş yanlısı gençler, Bizim Dergâh çevresinden bir genci dövmüş, karşılık olarak da Yazıcıoğlu taraftarı gençler genel merkezciilerin konakladığı yurdu basmıştır (Bora ve Can, 2004: 31-43). İki isim arasındaki ipleri koparan son gelişme ise 2 Temmuz 1992’de *Bizim Dergâh* dergisinin merkezinin basılması ve derginin genel yayın yönetmeninin dövülerek komaya sokulması olmuştur (Yanardağ, 2002: 410-411). Baskın sonucunda Yazıcıoğlu ve beş MÇP vekili 6 Temmuz 1992 tarihinde partiden istifa etmişlerdir (Milliyet, 08.07.1992: 7). İstifaların ardından pek çok toplantı yapılmış ve partileşme kararı alınmıştır. 29 Ocak 1993 tarihinde kurulan BBP, ilk olarak Mart 1994 Yerel Seçimlerine katılmış ülke genelinde alınan %1,3 oy oranı ile sadece 21 belediye başkanlığı kazanabilmiştir (Selvi ve Seven, 2010: 104). 1995 Genel Seçimlerine ANAP listelerinden katılan BBP, meclise yedi milletvekili sokmuş, fakat ittifaksız olarak katıldığı 1999 seçimlerinde %1,5 oy oranı ile barajı geçememiştir (Yücel, 2006: 114-115). BBP, günümüzde halen aktif olan bir partidir.

Milliyetçi sağdaki bir diğer bölünme ise Türkeş’in 4 Nisan 1997 tarihindeki ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Bu vefat ile boşalan genel başkanlık koltuğu için 18 Mayıs 1997’de Olağanüstü Kongre toplanmış, ilk tur oylamada Alparslan Türkeş’in oğlu Tuğrul Türkeş 445 delegenin oyunu alarak birinci olmuş fakat salt çoğunluk sağlanamadığı için seçim ikinci tura kalmıştır. Diğer adaylardan Ramiz Ongun, Enis Öksüz, Muharrem Şemşek ve İbrahim Çiftçi ilk turu ikinci sırada bitiren Devlet Bahçeli lehine seçimden çekilmiştir. Bu ittifak sonucunda Bahçeli’nin seçimi kazanacağına inanılması üzerine Tuğrul Türkeş’i destekleyen Ülkü Ocakları Genel Başkanı Azmi Karamahmutoglu ile arkadaşları kürsüyü işgal etmiş ve kongre büyük kavgalara sahne olmuştur. Yaşanan karışıklıklar nedeniyle kongre 6 Temmuz 1997 tarihine ertelenmiş ve bu kongrede Bahçeli genel başkanlığa seçilmiştir (Yücel, 2006: 109-110). Bu süreçte meydana gelen parti içi çekişmelerden ve Bahçeli’nin MHP’de egemenliğini sağlamlaştırmasından sonra Tuğrul Türkeş’in ekibi partiden istifa etmiş ve 27 Kasım 1998’de *Aydınlık Türkiye Partisi (ATP)* adıyla yeni bir parti kurmuşlardır (Kaynar vd., 2007: 323). 1999 Seçimlerine katılmayan ATP, 3 Kasım 2002 Seçimlerine DYP ile ittifak yaparak katılmış, fakat DYP’nin baraj altında kalması nedeniyle meclise temsilci sokamamıştır. Söz konusu başarısızlık üzerine Türkeş, genel başkanlıktan ve partiden istifa etmiştir. 2004 Yerel Seçimlerinde ülke genelinde sadece 3872 oy toplayabilen ATP (Yücel, 2006: 142), 2007 Genel Seçimlerinde de 101 bin civarı oy alarak barajı geçememiştir. Parti bu hezimet sonrasında MHP’ye yakınlaşmış ve 11 Nisan 2010 tarihinde MHP’ye katılmıştır (Hürriyet, 11.04.2010).¹

2001 yılının Haziran ayında ANAP içinde büyük bir karışıklık yaşanmıştır. İçişleri Bakanı Saadettin Tantan görevden alınmış, Gümrüklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevine kaydırılmasını kabul etmemiştir. Tantan’ın 6 Haziran tarihinde hem Devlet Bakanlığı’ndan hem de partiden istifa etmesi üzerine parti içinde büyük tartışmalar çıkmış, Tantan’ın memleketi Sapanca’da ilçe örgütü istifa etmiş, bir grup partili binaya çıkarak parti tabelasını indirmiştir. Başka bir öfkeli ANAP’lı grup ise Sakarya İl Başkanlığı binasını taş yağmuruna tutmuş, Fatih İlçe

¹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aydinlik-turkiye-partisi-mhpye-katildi-14387409> Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Yönetim Kurulu’ndan da pek çok isim de genel merkezi eleştirerek partiden istifa etmiştir. Ankara İl Başkanı ise genel merkezden yana tavır alırken Tantan’ın milletvekilliğinden de istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir (Ntv, 06.06.2001).² Tantan’ı destekleyerek ANAP’tan kopan büyük bir grup 14 Mart 2002’de *Yurt Partisi* ismi ile bir parti kurmuş, ilk etapta partinin genel başkanlığına Hakan Önder getirilmiştir. 25 Ağustos’ta toplanan kongrede Tantan Genel Başkan olarak seçilmiştir. 3 Kasım 2002 seçimlerinde %0,9 oran ile büyük hayal kırıklığı yaşayan parti günümüzde halen daha aktiftir (Yücel, 2006: 156).

Türk siyasal hayatındaki en önemli bölünmelerden birisi 2001 yılındaki Milli Görüş içindeki bölünmedir. 21 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi, Fazilet Partisi’ni laiklik karşıtı odakların merkezi olduğu gerekçesiyle kapatmış, aynı kadrolar bir ay sonra 21 Temmuz’da partinin devamı olarak Saadet Partisi’ni kurmuşlardır. Fakat partinin “ılımlı” kanadından Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki bir grup Saadet Partisi’ne katılmayıp 14 Ağustos’ta *Adalet ve Kalkınma Partisi’ni* (AKP) kurmuştur. 14 Mayıs 2000 tarihli kongrede Necmettin Erbakan destekli Recai Kutun’ın aldığı 633 oya karşı 521 oy alan Abdullah Gül’ün de dâhil olduğu bu ekip, kendilerini Fazilet Partisi’nin devamı, Milli Görüş’ün temsilcileri olarak değil laikliği özümsemiş *Müslüman Demokratlar* olarak tanımlamıştır (Ahmad, 2010: 256-257). 4 Mayıs 2002’de Başbakan Bülent Ecevit’in rahatsızlanıp hastaneye kaldırılması siyasette bir kaos etkisi yaratmış ve erken seçim söylentileri ortaya atılmaya başlanmıştır. 7 Temmuz’da Devlet Bahçeli 3 Kasım 2002 tarihinde erken seçim yapılması gerektiğini öne sürmüş, 8 Temmuz’da da DSP içinde bir istifa dalgası başlamıştır (Akşin, 2017: 312). Hızla seçim ortamına giren ülkede Bahçeli’nin önerdiği tarih olan 3 Kasım günü yapılan oylamalarda AKP %35’lik bir oran ile tek başına iktidar olmuştur (Aykol, 2011: 92). 2002 sonrasında yapılan tüm yerel ve genel seçimleri birinci parti olarak kazanan AKP, günümüzde halen iktidar partisi konumundadır.

Siyasi açıdan oldukça hareketli geçen 2002 yılı merkez sol içinde bölünmelere de şahitlik etmiştir. 1999 yerel seçimlerinde Ankara’da CHP’nin Büyükşehir Belediye Başkanı adayı olup Melih Gökçek’e az farkla yenilen Murat Karayalçın seçimlerden sonra CHP’den kopmuş, yeni parti çalışmalarına başlamıştır. 24 Mayıs 2002’de Karayalçın tarafından kurulan *Sosyal Demokrat Halk Partisi* (SHP), 3 Kasım 2002 seçimlerine katılmamış, 2004 Yerel Seçimlerine Demokratik Halk Partisi (DEHAP) ile işbirliği yaparak giren SHP bu seçimlerde %5 oranında oy toplayabilmiştir (Yücel, 2006: 159). SHP, 2007 Genel Seçimlerine sol oyları bölmek gerekçesiyle katılmama kararı almıştır. 2009 Yerel Seçimlerinde Ankara’dan CHP adayı olmak için genel başkanlıktan ve partiden ayrılan Karayalçın seçimi kazanamamış fakat SHP’ye geri dönmeyip CHP’de kalmıştır. Karayalçın’ın yokluğunda 13 Mart 2010 tarihinde toplanan olağanüstü kongrede SHP, Eşitlik ve Demokrasi Partisi (EDP) ile birleşmiştir (Cumhuriyet, 13.03.2010).³

2002’deki merkez sol içindeki bir diğer bölünme de DSP içinde yaşanmıştır. 8 Temmuz’da başlayan süreçte Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Devlet Bakanı Hüsamettin Özkan’ın başını çektiği pek çok vekil DSP’den istifa etmiş, Cem, Özkan ve dönemin popüler ismi Kemal Derviş’in önderliğinde yeni bir siyasi partinin kurulacağı beklentisi ortaya çıkmıştır. 22 Temmuz’da Cem’in liderliğinde kurulan *Yeni Türkiye Partisi* (YTP), Derviş’in son anda CHP’yi tercih etmesi ile birlikte zayıf bir başlangıç yapmıştır (Ahmad, 2010: 218). Kamuoyunun ilk günlerde verdiği desteğin giderek azalması partiyi sıkıntıya sokmuş, 3 Kasım 2002 Seçimlerinde YTP %1,1 oy oranı ile büyük hayal kırıklığı yaşamıştır. Mart 2004 Yerel Seçimlerinde de sadece %0,25 oy alabilen parti, 24 Ekim 2004 tarihinde kendisini feshedip CHP’ye katılmıştır (Yücel, 2006: 162).

² <http://arsiv.ntv.com.tr/news/86961.asp> Erişim Tarihi: 25.04.2020.

³ <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/shp-ve-edp-birlesti-126974> Erişim Tarihi: 25.04.2020.

2002 yılında sol içinde yaşanan bölünmelerden birisi de sosyalist solda *Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nde* (ÖDP) gerçekleşmiştir. ÖDP'yi Kürt Sorunu'nda çekingen davranmakla suçlayan İnsan Hakları Derneği eski Başkanı Akın Birdal önderliğindeki bir grup partiden ayrılmış ve 28 Ağustos 2002 tarihinde *Sosyalist Demokrasi Partisi* (SDP) ismi ile bir parti kurmuşlardır. 2002 Genel Seçimlerine DEHAP çatısı altında katılan SDP, 2004 Yerel Seçimlerine örgütlenme şartını yerine getiremediği için katılmamıştır (Yücel, 2006: 164). Parti, 1 Eylül 2015 tarihinde *Türkiye Gerçeği* çevresi ile birleşen parti *Birleşik Devrimci Parti* ismini almıştır (Evrensel, 01.09.2015).⁴ SDP'nin kuruluşunda görev alan *Devrimci Yol* kökenli *Hareket Grubu*, çeşitli anlaşmazlıklardan sonra buradan da kopmuş 5 Ocak 2004 tarihinde *Emekçi Hareket Partisi* (EHP) isimli bir parti kurmuştur (Yücel, 2006: 166). Kendi ismi ve logosuyla herhangi bir seçime katılmayan EHP 2015 ve 2018 yıllarındaki seçimlerde Halkların Demokrasi Partisi'ni (HDP) destekleme çağrısında bulunmuştur (Evrensel, 25.03.2015; www.ehp.org.tr ; EHP Resmi Twitter sayfası)⁵.

İktidar partisi AKP, 2009 yılında bir bölünme yaşamıştır. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eski yardımcısı olan Abdüllatif Şener, 25 Mayıs 2009 tarihinde *Türkiye Partisi* adıyla yeni bir parti kurmuştur (Ntv, 25.05.2009)⁶. Daha önce bazı özelleştirmeler konusunda Erdoğan ile anlaşmazlık yaşayan Şener, Sivas İl Kongresi'nde de genel merkezin belirlediği ismin karşısına aday çıkartmış fakat yarışı genel merkez adayı kazanmıştır. Cumhurbaşkanı adayının belirlenme sürecinin iyi yönetilmediği belirten Şener, Erdoğan'ı ve parti üst yönetimini eleştirmiş ve tepki olarak 2007 Genel Seçimlerinde milletvekilliği adaylık başvurusunda bulunmamıştır (Radikal, 02.06.2007)⁷. O tarihten itibaren parti ile bağları kopmaya başlayan Şener, 2008 yılının Temmuz ayında genel merkeze gidip Erdoğan ve parti yöneticileri ile vedalaşıp AKP'den istifa etmiştir (Radikal, 11.07.2008)⁸. 2011 Seçimlerine katılmayan parti, medyada yeterince yer bulamadıklarını belirterek 27 Ağustos 2012 tarihinde kapanma kararı almıştır (Hürriyet, 28.08.2012)⁹.

2009 yılındaki diğer bir bölünme de DSP içinde yaşanmıştır. DSP'nin demokratik sol ilkelerden uzaklaştığını öne süren Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit, 23 Kasım 2009 tarihinde *Demokratik Sol Halk Partisi* (DSHP) isimli yeni bir parti kurmuş, gazeteci Hulki Cevizoğlu'na genel başkanlık teklif etmiştir (Cnntürk, 23.11.2009)¹⁰. Fakat Cevizoğlu'nun genel başkanlığı kısa sürmüş, Cevizoğlu 13 Ocak 2010 tarihinde yaptığı açıklama ile yönetim anlayışındaki farklılıklardan dolayı genel başkanlıktan ve partiden istifa ettiğini duyurmuştur (Cnntürk, 13.01.2010)¹¹. İstifadan sonra kısa bir süre içinde Kurucular Kurulu toplanmış, Cevizoğlu'ndan boşalan koltuğa Rahşan Ecevit getirilmiştir. Ecevit, Kemal Kılıçdaroğlu'nun genel başkan seçildiği 22 Mayıs 2010 tarihli CHP Kurultayı'na katılmış ve Kılıçdaroğlu'na ve CHP'ye destek verdiğini

⁴ <https://www.evrensel.net/haber/259592/birlesik-devrimci-parti-resmen-kuruldu> Erişim tarihi: 25.04.2020.

⁵ <https://www.evrensel.net/haber/108699/ehp-secimlerde-hdp-ile-dayanisma-cagirisi-yapti> Erişim tarihi: 25.04.2020.
<http://ehp.org.tr/aciklamalar/1805/ehp-1-kasim-secimlerinde-hdpyi-aktif-politik-calismalarla-destekleme-karari-aldi> Erişim tarihi: 25.04.2020.

<http://www.ehp.org.tr/aciklamalar/2001/demokrasi-icin-hep-beraber-secimde-oyunu-demirtasa-ver> Erişim tarihi: 25.04.2020.

<https://twitter.com/i/status/1001150769280712704> Erişim tarihi: 25.04.2020.

⁶ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/abdullatif-sener-turkiye-partisini-kurdu,2Z69GiO3Y0iCek6w7UYU6Q> Erişim Tarihi: 26.04.2020.

⁷ <http://www.radikal.com.tr/politika/sener-aday-degil-siyaseti-birakmiorum-815956/> Erişim Tarihi: 26.04.2020.

⁸ <http://www.radikal.com.tr/politika/abdullatif-sener-akpden-istifa-etti-887938/> Erişim Tarihi: 26.04.2020.

⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-partisi-kapandi-21314126> Erişim Tarihi: 26.04.2020.

¹⁰ <https://www.cnnturk.com/2009/turkiye/11/23/dshp.kuruldu.genel.baskan.hulki.cevizoglu/552828.0/index.html> Erişim Tarihi: 27.04.2020.

¹¹ <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/01/13/dshpde.hulki.cevizoglu.donemi.kisa.surdu/559266.0/index.html> Erişim Tarihi: 27.04.2020.

açıklamıştır (Cnntürk, 22.05.2010)¹². Kurultaydan kısa bir süre sonra Ecevit, solda birlik ve CHP'ye destek verme bağlamında Kurucular Kurulu kararı ile DSHP'nin kapandığını duyurmuştur (Türkiye, 15.06.2010)¹³.

2010 yılı Türkiye'deki sol partiler açısından oldukça hareketli geçmiştir. Yeni partinin kuruluş tohumları 2009 yılında ÖDP'nin bölünmesi sürecinde atılmıştır. 2007 seçimlerinde İstanbul 1. Bölge'den bağımsız milletvekili adayı olup meclise giren ve daha sonra partisine geri dönen Ufuk Uras, 17 Haziran 2009'da daha önce genel başkanlığını yaptığı ÖDP'den istifa ettiğini açıklamıştır. Uras, Türkiye Solu'nun sorunlar karşısında özgürlük, eşitlik ve demokrasi çerçevesinde yeni bir seçenek oluşturmakta başarısız olduğunu, kendini yenilemekte isteksiz ve tutucu olduğunu belirtmiştir. Yeni bir anlayış getirme konusunda eski arkadaşları ile ortak çözüm noktasında buluşamadıklarını ifade eden Uras, parti içi iktidar yarışı ile uğraşmaktansa yeni bir merkez oluşturma çabasına girdiklerini söylemiştir (Ntv, 17.06.2009)¹⁴. Uras ile birlikte ÖDP'den ayrılan ve kendilerini *Özgürlükçü Sol Hareket* olarak adlandıran grup, 10 Mart 2010 tarihinde *Eşitlik ve Demokrasi Partisi (EDP)* adıyla partileştiklerini duyurmuştur (Evrensel, 11.03.2010)¹⁵. Daha önce belirtildiği gibi 13 Mart 2010 tarihinde toplanan kongrede EDP ile SHP, EDP çatısı altında birleşmiştir (Cumhuriyet, 13.03.2010).¹⁶ 25 Kasım 2012 tarihinde ise EDP ile Yeşiller Partisi *Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi* adı altında birleşmiştir (T24, 25.11.2012)¹⁷.

Milli Görüş'ün temsilcisi olan Saadet Partisi 2010 yılında oldukça ses getiren bir bölünme yaşamıştır. Bölünmenin fitilinin ateşlendiği tarih Milli Görüş'ün hiç alışık olmadığı bir şekilde olaylı geçen 11 Temmuz 2010 tarihli kongre olmuştur. 26 Ekim 2008'de yapılan kongrede 946 delegenin 924'ünün oyunu alarak genel başkan seçilen Numan Kurtulmuş (Dünya, 27.10.2008)¹⁸, 2010'daki kongrede ise hareketin kurucu lideri Necmettin Erbakan ile yönetim kurulu listesi konusunda ters düşmüş ve 1250 delegeden sadece 310 oy alabilmiştir. Erbakan'ın hareketin köklü isimlerini yazdığı *yeşil liste* ile Kurtulmuş'un ise yeni yüzleri eklediği *beyaz listenin* yarıştığı kongrede büyük tartışmalar çıkmış, Erbakan yanlısı bir grup kürsüyü işgal ederek “Hocaya sadakat şerefimizdir!”, “Hocayı seven oy kullanmasın!” şeklinde sloganlar atmıştır (Hürriyet, 11.07.2010)¹⁹. Olaylı kongrenin hemen ardından yeni bir kongre yapılmasını hedefleyen Erbakan ekibinden Şevket Kazan, CHP Genel Sekreteri Önder Sav ile buluşmuş, görüşme sonrasında da Kurtulmuş'un aldığı oyun tartışmalı olduğunu ve olağanüstü kongrenin toplanması hakkında Sav'dan görüş aldığını belirtmiştir (Cnntürk, 24.07.2010)²⁰. Parti içindeki gerginlik giderek artmış, 21 Ağustos 2010 tarihinde İstanbul İl Başkanlığı'nın düzenlediği iftar yemeğini Erbakan taraftarı 50-60 kişilik bir grup basmış, Erbakan lehine sloganlar atan grubun tepkisi sonucunda Kur'an-ı Kerim'in okunması yarım kalmıştır. Protestocu grubun doğrudan Kurtulmuş'a saldırmak istemesi üzerine Kurtulmuş salondan ayrılmak zorunda kalmıştır (Haber7, 22.08.2010)²¹. Kongrenin yenilenmesi için imza toplayan delegeler genel merkezden olumlu yanıt alamayınca mahkemeye

¹² <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/05/22/rahsan.ecevit.ile.kilicdaroglu.yanyana/577246.0/index.html> Erişim Tarihi: 27.04.2020.

¹³ <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a451120.aspx> Erişim Tarihi: 27.04.2020.

¹⁴ https://www.ntv.com.tr/turkiye/ufuk-uras-odpden-istifa-etti,_BnzErLVb0yWPhybIylGgg Erişim Tarihi: 28.04.2020.

¹⁵ <https://www.evrensel.net/haber/190856/esitlik-ve-demokrasi-partisi-kuruldu> Erişim Tarihi: 28.04.2020.

¹⁶ <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/shp-ve-edp-birlesti-126974> Erişim Tarihi: 25.04.2020.

¹⁷ <https://t24.com.tr/haber/hem-sol-hem-yesil-parti-kuruldu,218220> Erişim Tarihi: 28.04.2020.

¹⁸ <https://www.dunya.com/gundem/saadet-partisi039nde-yeni-baskan-numan-kurtulmus-haberi-58706> Erişim Tarihi: 29.04.2020.

¹⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/numan-kurtulmus-yeniden-genel-baskan-15286765> Erişim Tarihi: 29.04.2020.

²⁰ <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/07/24/anarada.onder.sav.sevket.kazan.bulusmasi/584591.0/index.html> Erişim Tarihi: 29.04.2020.

²¹ <http://www.haber7.com/siyaset/haber/590843-saadetde-tekme-yumruklu-iftar-yemegi> Erişim Tarihi: 29.04.2020.

başvurmuş, bunun üzerine 22 Eylül 2010 tarihinde Ankara 10. Sulh Hukuk Mahkemesi, Temmuz'daki kongrenin geçersiz olduğuna hükmetmiş ve Olağanüstü Kongre yapılması için partinin kayyuma devredilmesine karar vermiştir (Cumhuriyet, 22.09.2010)²². Bu gelişmenin ardından Kurtulmuş, 1 Ekim'de partiden istifa etmiş, kendisine iftarda çatal, kaşık atıldığında iplerin koptuğunu, kayyum atanmasının ise bardağı taşıran son damla olduğunu belirtmiştir. Erbakan'ı kastederek şahıslara değil ilkelere bağlı kaldıklarını fakat artık Saadet Partisi içinde siyaset yapma imkânlarının kalmadığını belirten Kurtulmuş, yeni siyasi yol haritasını birkaç gün içinde açıklayacağını dile getirerek yeni parti sinyali vermiştir (Hürriyet, 01.10.2010)²³. 1 Kasım 2010'da Kurtulmuş liderliğinde kurulan *Halkın Sesi Partisi (Has Parti)*, (Sabah, 02.11.2010)²⁴, 12 Haziran 2011 seçimlerinde %0,77 oy oranı yakalayabilmiştir (Resmi Gazete, 23.06.2011). 19 Eylül 2012 tarihinde toplanan Olağanüstü Kongre'de parti kendini feshetme kararı almış (Takvim, 19.09.2012)²⁵, 22 Eylül 2012'de de Kurtulmuş ve çok sayıda eski Has Partili AKP'ye katılmıştır (Habertürk, 22.09.2012)²⁶.

2014 yılı sol partiler açısından oldukça çalkantılı geçmiştir. 13 Temmuz 2014 tarihinde Türkiye Komünist Partisi (TKP), iki farklı yerde iki kongre düzenlemiştir. Kemal Okuyan, Aydemir Güler gibi isimlerin başını çektiği bir grup *Atılım Kongresi* adıyla Bostancı Gösteri Merkezi'nde bir kongre toplarken, Erkan Baş ve Metin Çulhaoğlu gibi yöneticiler ise Haliç Kongre Merkezi'nde 12. Kongre başlığı ile bir kongre düzenlemiştir. Partideki fikir ayrılıklarının temel konusu Haziran 2013'te gerçekleşen Gezi Eylemleri sonrasında oluşan toplumsal dinamikler olmuştur. Atılım Kongresi'nde söz alan Okuyan, TKP'nin sınıfsal özelliğine vurgu yapmış, Gezi sonrasında oluşan dinamiklerin parti tarafından içselleştirilmesi halinde partinin komünist karakterini yitireceğini öne sürmüştür. 12. Kongre'de Çulhaoğlu ise *steril kalma* çabasının anlamlı olmadığını, büyük bir gençlik ve kadın dinamiğiyle karşı karşıya olduklarını, her siyasi dinamiğe cesaretle müdahale etmeleri gerektiğini belirtmiştir (Evrensel, 13.07.2014)²⁷. İki ayrı kongreden sonra toplanan grupların temsilcileri, 14 Temmuz akşamı bir araya gelmiş ve iki ayrı partinin kurulmasını öngören bir ayrışma planı imzalamıştır (Cumhuriyet, 15.07.2010)²⁸. Bu toplantının ardından 23 Temmuz'da *Atılım Kongresi* bileşenleri, *Komünist Parti (KP)* ismi ile yeni bir parti kurduklarını açıklamışlardır (Birgün, 23.07.2014; Sol, 23.07.2014)²⁹. 24 Temmuz'da ise 12. Kongre bileşenleri *Halkın Türkiye Komünist Partisi (HTKP)* adıyla partileşmişlerdir (Evrensel, 24.07.2014)³⁰. Bu tartışmaların ardından 22 Ocak 2017 tarihinde KP üyelerinin çoğunluğunu oluşturduğu grup, TKP'yi yeniden kurmuş (Sol, 22.01.2017)³¹, HTKP üyeleri ise Erkan Baş'ın liderliğinde Mart 2018'de *Türkiye İşçi Partisi'ni (TİP)*, kurmuşlardır (Cumhuriyet, 23.03.2018)³².

Sosyalist soldan sonra merkez sol da 2014 yılında bir bölünme tecrübe etmiştir. 10 Ağustos 2014'te ilk defa yapılacak Cumhurbaşkanlığı Seçimi için CHP'nin MHP ile anlaşarak Ekmeleddin İhsanoğlu'nu cumhurbaşkanı adayı olarak göstermesi, CHP içinde büyük tartışmalara yol açmıştır. Partinin ulusalcı kanadının önde gelen isimlerinden Ankara Milletvekili Emine Ülker Tarhan, bu durumu sosyal medya hesabından “Bu durum yanlış bile değil, çağdaşlık hangi yöne

²² <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sp-kayyuma-devredildi-180612> Erişim Tarihi: 29.04.2020.

²³ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurtulmus-spden-istifa-etti-15911879> Erişim Tarihi: 29.04.2020.

²⁴ https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/11/02/kurtulmusun_partisi_has_amblemi_dogan_gunes Erişim Tarihi: 29.04.2020.

²⁵ <https://www.takvim.com.tr/siyaset/2012/09/19/bir-parti-daha-kapandi> Erişim Tarihi: 29.04.2020.

²⁶ <https://www.haberturk.com/gundem/haber/778770-erdogan-yuvaniza-hos-geldiniz> Erişim Tarihi: 29.04.2020.

²⁷ <https://www.evrensel.net/haber/88253/tkpden-iki-farkli-kongre> Erişim Tarihi: 30.04.2020.

²⁸ <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tpkde-iki-kongreden-anlasmali-ayrilik-cikti-94691> Erişim Tarihi: 30.04.2020.

²⁹ <https://www.birgun.net/haber/komunist-parti-kuruldu-65976> ; <https://haber.sol.org.tr/soldakiler/komunist-partiyle-yola-devam-haberi-95116> Erişim Tarihi: 30.04.2020.

³⁰ <https://www.evrensel.net/haber/88845/tpkden-2-ayri-parti-cikti-kp-ve-htkp> Erişim Tarihi: 30.04.2020.

³¹ <https://haber.sol.org.tr/toplum/tpk-yoluna-devam-ediyor-183152> Erişim Tarihi: 30.04.2020.

³² <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-isci-partisi-icin-cagri-947519> Erişim Tarihi: 30.04.2020.

düşer dersiniz?” mesajıyla eleştirmiştir (Vatan, 18.06.2014)³³. İhsanoğlu'nun kaybettiği seçimin ardından genel merkez yönetimine daha fazla eleştirilerde bulunan Tarhan, 31 Ekim 2014 tarihinde partiden CHP'den istifa etmiştir. Yönetimin seçim yenilgisinden ders çıkarmadığını, halktan kopuk olduğunu ve tercihlerini değiştirmeyeceğini anladığını ifade eden Tarhan, yanlış politikaların parçası olmak istemediğini belirterek partiden ayrıldığını açıklamıştır (Milliyet, 31.10.2014)³⁴. Kısa bir süre sonra 14 Ekim'de *Anadolu Partisi* isimli bir parti kuran Tarhan, “Ben umudun Anadolu'da olduğuna inanıyorum.” demiştir (Hürriyet, 14.11.2014)³⁵. 2015 Haziran'ında düzenlenen Genel Seçimlerde, Anadolu Partisi sadece 27 bin civarı oy almış ve partinin Başkanlık Divanı seçimden sonra istifa etme kararı almıştır (Hürriyet, 16.06.2015)³⁶. 1 Kasım 2015 Seçimlerine katılmama kararı alan parti, 12 Aralık 2015 tarihinde kapanma kararı almıştır (Sözcü, 12.12.2015)³⁷.

Liderin eleştirilmesinin bir tabu sayıldığı ülkücü hareketin partisi MHP'de 2015 Seçimleri'nden sonra büyük tartışmalar yaşanmış, Genel Başkan Devlet Bahçeli ve üst yönetime sert eleştiriler getirilmiştir. Bu süreç uzunca bir zaman devam etmiş ve 2017 yılında Meral Akşener liderliğinde yeni bir parti kurulması ile sona ermiştir. Akşener ve Bahçeli arasındaki ipler 7 Haziran 2015'teki seçimlerden kısa bir süre sonra kopmuştur. MHP İstanbul Milletvekili olan Akşener'in isminin TBMM Başkanlığı için sıkça gündeme gelmesi Bahçeli'yi kızdırmış ve:

Bu şekilde söylenen isimlerden hiç hoşlanmam, ismi geçeni de devre dışı tutarım. Meral Akşener'i eğer çok sık kullanırsanız, o devre dışı kalır, haberiniz olsun. 80 milletvekilimiz var, her şeyde Akşener. Bu, o zaman başka bir şey var burada demektir. Onun için bir Meclis açılınsın. Zannediyorum başkanvekilliğini de kaybetti.

sözleriyle Akşener'in üstünün çizildiğini açıkça ilan etmiştir (Cumhuriyet, 13.06.2015)³⁸. Oluşan meclis tablosunda hükümetin kurulamamasının ardından Kasım 2015'te tekrar bir seçime gidilmesi kararlaştırılmış, bu seçimde Bahçeli, Akşener'i milletvekili adayı olarak göstermemiştir (Sözcü, 18.09.2015)³⁹. 1 Kasım 2015 Seçimleri'nde MHP'nin oyunun düşmesi, HDP ile aynı sayıda sandalye kazanması, İstanbul'da HDP'den daha az oy alması gibi gelişmeler üzerine parti içinde Meral Akşener, Koray Aydın, Ümit Özdağ, Sinan Oğan gibi önemli isimler seçimli bir kurultay düzenlenmesi gerektiğini dile getirmiştir (Hürriyet, 30.11.2015)⁴⁰. Ardından muhalif kanat kongreye gidilmesi için delegelerden imza toplamış, imzaları genel merkeze iletmış, genel merkez bu talebi reddetmiş, süreç yargıya taşınmış, yaklaşık bir yıl boyunca MHP'de kurultay bilmecesi devam etmiştir. MHP'nin pek de alışık olmadığı bu iç tartışmalardan genel merkez galip ayrılmış, 8 Eylül 2016'da muhaliflerin önde gelen isimlerinden Akşener Disiplin Kurulu tarafından oybirliği ile ihraç edilmiştir (Ntv, 08.09.2016)⁴¹. Bu karardan sonra muhaliflerin parti içinde manevra alanının kalmadığı iyice gün yüzüne çıkmış, yeni bir parti kurulması çalışmaları hız kazanmıştır. Uzun süren toplantılar ve teşkilatlanma gezilerinin ardından 25 Ekim 2017 tarihinde Akşener'in

³³<http://www.gazetevatan.com/emine-ulker-tarhan-dan-ihsanoglu-ismine-sert-tepki-649619-gundem/> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

³⁴<https://www.milliyet.com.tr/gundem/emine-ulker-tarhan-chpden-istifa-etti-1963005> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

³⁵ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/anadolu-partisi-ana-parti-kuruldu-emine-ulker-tarhan-kimdir-27577427> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

³⁶ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/anadolu-partisi-nin-baskanlik-divani-istifa-etti-29294267> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

³⁷ <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/anadolu-partisi-kapaniyor-1006988/> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

³⁸ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/fatura-aksener-297977> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

³⁹<https://www.sozcu.com.tr/2015/gun-icinden/meral-aksener-mhpden-milletvekili-adayi-gosterilmedi-938634/> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

⁴⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/meral-aksenerden-olaganustu-kurultay-cagrisi-40020728> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

⁴¹ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/meral-aksener-mhpden-ihrac-edildi,A5eUrgGT7EC-A7iMWL-sGQ> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

Genel Başkanlığı altında *İyi Parti* isimli bir parti kurulmuştur (Yeniçağ, 25.10.2017)⁴². Hızla ülke çapında örgütlenmeye başlayan İyi Parti, pek çok MHP’li il, ilçe başkan ve yönetim kurulu üyesini bünyesine katmıştır. Fakat 18 Nisan 2018 günü 24 Haziran 2018 tarihinde erken bir seçim yapılması kararı alındığında İyi Parti, seçimlere katılma yeterliliği kazanamamış durumdaydı. Bunun üzerine CHP’den transfer edilen 15 milletvekili ile İYİ Parti Meclis’te grup kurabilmiş ve seçime girmeye hak kazanmıştır (Sözcü, 22.04.2018)⁴³. Bu seçimde ilk defa ittifak sistemi de uygulanmış AKP ve MHP, *Cumbur*; CHP, İyi Parti, Saadet Partisi ve Demokrat Parti ise *Millet İttifakı* isimli ittifaklar kurmuşlardır. MHP, Cumhurbaşkanlığı için AKP’nin adayı Recep Tayyip Erdoğan’ı destekleme kararı alırken, Millet İttifakı üyesi partiler ise ilk turda kendi adaylarını destekleme kararı almışlardır. İyi Parti lideri Akşener de halktan 100 bin imza toplayarak Cumhurbaşkanı adayı olmayı tercih etmiştir. 4 Mayıs’ta başlayıp 9 Mayıs’ta biten süreçte Akşener 254.107 imza toplamış ve Cumhurbaşkanı adayı olmaya hak kazanmıştır (Yeniçağ, 09.05.2018)⁴⁴. 24 Haziran günü yapılan seçimlerde de 3,5 milyonu geçen oy ile Akşener %7,29 oy oranı ile elde etmiştir. İyi Parti de katıldığı ilk seçimde %9,96 oranına ulaşmış, ittifak halinde seçime girdiği için Meclis’e girmeye hak kazanmıştır. İyi Parti’nin ayrıldığı parti olan MHP ise bu seçimlerde %11,1 oy oranını yakalamıştır (Resmi Gazete, 04.07.2018).

Nisan 2018’de Saadet Partisi’nin düzenlediği *Necmettin Erbakan Ödülleri* gecesinde Uğur Dündar ve Ruşen Çakır gibi isimlere de ödül verilmesi Necmettin Erbakan’ın oğlu Fatih Erbakan tarafından tepkiyle karşılanmış, Fatih Erbakan “Erbakan Hoca’nın kurduğu Saadet Partisi işgal altındadır.” sözleriyle Saadet Partisi’nin babasının kurduğu parti halinden uzaklaştığını iddia etmiştir (Sabah, 26.04.2018)⁴⁵. Daha çok *Necmettin Erbakan Vakfı* çevresinde hareket eden Erbakan, Ekim 2018’de yeni bir parti kurmak için örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu’nun “Partiye dön” çağrısı yaptığı Erbakan (Sözcü, 15.10.2018)⁴⁶, 23 Kasım 2018 tarihinde *Yeniden Refah Partisi* isimli bir parti kurmuştur (Hürriyet, 24.11.2018)⁴⁷. Erbakan’ın Saadet Partisi aleyhine daha önceden açtığı haciz davası 2019’da sonuçlanmış ve 11 Nisan 2019’da Saadet Partisi Genel Merkezi polis eşliğinde boşaltılmıştır (Yeni Şafak, 11.04.2019)⁴⁸. 19 Temmuz 2019 gününde de Yeniden Refah Partisi, Milli Görüş için sembolik değeri olan söz konusu binaya taşınmıştır (Ntv, 19.07.2019)⁴⁹. Parti henüz bir seçime katılmış değildir.

2019 yılı iktidar partisi AKP açısından oldukça sıkıntılı geçmiştir. Eski Başbakan ve Partinin Eski Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu ve Ekonomiden Sorumlu Eski Bakan Ali Babacan gibi önemli isimler partiden istifa etmiştir. Davutoğlu’nun partiden kopuş süreci aslında 2016 yılında başlamıştır. Davutoğlu, 2016’da Erdoğan ve partinin Merkez Karar ve Yönetim Kurulu (MKYK) ile ters düşmüş ve 5 Mayıs 2016 tarihinde hem genel başkanlıktan hem de başbakanlıktan istifa ettiğini ve kongrede aday olmayacağını ilan etmiştir (Yeniçağ, 05.05.2016)⁵⁰. Bir süre boyunca gözlerden uzak olmaya karar veren Davutoğlu, daha sonra partinin ve

⁴² <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/meral-aksener-iyi-partiyi-ilan-etti-175646h.htm> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

⁴³ <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/son-dakika-chp-iyi-parti-anlasti-15-milletvekili-iyi-partiye-katililacak-iddiasi-2364816/> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

⁴⁴ <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/aksenere-verilen-imza-sayisi-kac-oldu-191569h.htm> Erişim Tarihi: 23.05.2020.

⁴⁵ <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/04/26/babamin-mirasi-iskal-altinda> Erişim Tarihi: 26.05.2020.

⁴⁶ <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/fatih-erbakan-yeniden-refah-partisini-kuruyor-2681675/> Erişim Tarihi: 26.05.2020.

⁴⁷ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yeniden-refah-kuruldu-41029333> Erişim Tarihi: 26.05.2020.

⁴⁸ <https://www.yenisafak.com/gundem/saadet-partisinin-genel-merkezi-bosaltiliyor-3466146> Erişim Tarihi: 26.05.2020.

⁴⁹ https://www.ntv.com.tr/turkiye/bosaltilan-saadet-partisi-binasina-yeniden-refah-partisi-tabelasi-asildi,3OdPw1cz_Ey1QINttTIAIg Erişim Tarihi: 26.05.2020.

⁵⁰ <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/davutoglu-istifa-etti-136786h.htm> Erişim Tarihi: 28.05.2020.

Erdoğan’ın kimi politikaları eleştirmeye başlamıştır. Eleştirilerinin dozunu giderek artıran Davutoğlu, 5 Eylül 2019 tarihinde “partinin genel ilkelerine aykırı davranan, kamuoyunda partiyi rencide eden açıklamalarda bulunulması” gerekçeleri ile kesin ihraç istemiyle Merkez Disiplin Kurulu’na sevk edilmiştir (Sözcü, 05.09.2019)⁵¹. Bu gelişme üzerine 13 Eylül’de Davutoğlu ve ihracı istenen eski vekiller Selçuk Özdağ, Ayhan Sefer Üstün ve Abdullah Başçı ile AKP İstanbul İl eski Başkanı Selim Temurci partiden istifa etmişlerdir. Ekip adına açıklama yapan Davutoğlu, AKP yönetiminin gerçeklikten kopuk ve aciz bir hale geldiğini, partinin dar bir kadronun kontrolüne girdiğini iddia ederek artık AKP’de siyaset yapacak alan kalmadığı için partiden istifa ettiklerini belirtmiştir (Sözcü, 13.09.2019)⁵². Davutoğlu ile birlikte pek çok isim AKP’den istifa etmiş ve Davutoğlu ekibi hızla yeni bir parti örgütlenmesine girişmiştir. Üç ay sonra 13 Aralık 2019’da Davutoğlu’nun genel başkanlığında *Gelecek Partisi* isimli bir parti kurulmuştur (Ntv, 13.12.2019)⁵³. Başkanlık sistemi, ifade ve basın özgürlüğü başta olmak üzere pek çok konuda AKP’ye eleştirilerde bulunan Gelecek Partisi henüz bir seçime katılmamıştır.

Davutoğlu’ndan önce AKP’den istifa eden diğer isim olan Ali Babacan ise partisini daha geç kurmuş, *Deva Partisi* isimli yeni partisi Mart 2020’de kurulmuştur. AKP’nin Kurucu Üyesi olan Babacan, uzun yıllar partide MKYK üyeliğinin yanı sıra hükümette Başbakan Yardımcılığı, Dışişleri Bakanlığı ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı gibi görevlerde bulunmuştur (<https://devapartisi.org/teskilat/genel-baskan>). Babacan, 24 Haziran 2018 tarihinde düzenlenecek seçimlerde milletvekilliği adaylığı başvurusunda bulunmayarak partiden ve üst yönetimden uzaklaştığının ilk sinyallerini vermiştir (Yeni Şafak, 03.05.2018)⁵⁴. AKP’den de istifa edeceği ve yeni bir parti kuracağı sıkça dillendirilen Babacan, bir süre sessiz kaldıktan sonra 8 Temmuz 2019’da son yıllarda yapılan uygulamalar ile inandığı ilke ve fikirler arasında derin farklılıklar oluştuğunu belirten Babacan, her konuda beyaz sayfalar ile işe başlayacağını ifade ederek yeni bir parti kuracağını sinyallerini vermiştir (Habertürk, 08.07.2019)⁵⁵. Uzunca bir zaman örgütlenme çalışmaları yapan Babacan, 10 Mart 2020’de *Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA)* isimli bir parti kurmuştur. Babacan, 2001’de AKP’nin kurulduğu *Bilkent Otel’de*, “Korku siyaseti hepimizi yordu. Derdimize hızlı çözüm arıyorsanız, biz devayız. Vakit yenilenme vaktidir” sözleriyle partisinin tanıtımını yapmıştır (Sözcü, 11.03.2020)⁵⁶. Başkanlık sistemi, basın özgürlüğü ve ekonominin bozulan yapısı gibi başlıklarda AKP’ye eleştirilerde bulunan DEVA Partisi henüz bir seçime katılmamıştır.

Tablo 1: Türkiye’de bölünme neticesinde ortaya çıkmış partiler ve ilk seçimlerinde aldıkları oy oranları

Eski Parti	Yeni Parti	Bölünme Yılı	Bölünmeden Önceki Oy	İlk Seçimde Eski Partinin Aldığı Oy	İlk Seçimde Yeni Partinin Aldığı Oy
CHP	DP	1946	1943: %100	1946: %87	1946: %11
DP	Millet Partisi	1948	1946: %11	1950: %55.2	1950: %4.6
DP	Türkiye Köylü	1952	1950: %55.2	1954: %58.4	1954: %0.6

⁵¹<https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/akp-davutoglu-ve-3-eski-milletvekiline-tebligatlarini-gonderdi-5319233/> Erişim Tarihi: 28.05.2020.

⁵² <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/son-dakika-ahmet-davutoglu-istifa-ediyo-5332088/> Erişim Tarihi: 28.05.2020.

⁵³ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglundun-genel-baskanligini-yaptigi-gelecek-partisi-kuruldu,7hboQfDXEkutwP7B8SRj0w> Erişim Tarihi: 28.05.2020.

⁵⁴ <https://www.yenisafak.com/secim/ak-partide-22-isim-adaylik-basvurusunda-bulunmadi-3269093> Erişim Tarihi: 29.05.2020.

⁵⁵ <https://www.haberturk.com/son-dakika-reuters-duyurdu-ali-babacan-ak-parti-den-istifa-etti-2502358> Erişim Tarihi: 29.05.2020.

⁵⁶ <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/babacan-akpnin-kuruldugu-yerde-devayi-tanitiyor-5673439/> Erişim Tarihi: 29.05.2020.

OKUR ÇAKICI, Fatma ve Özgür BAYRAKTAR (2020). “Siyasi Parti Bölünmeleri ve 1946 Sonrasında Gelişen Parti Bölünmelerine İlişkin Siyasi Süreçlerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Mavi Atlas*, 8(2): 389-411

	Partisi				
DP	Hürriyet Partisi	1955	1954: %58.4	1957: %48.6	1957: %3.5
CHP	(Cumhuriyetçi) Güven Partisi	1967	1965: %28.7	1969: % 27.4	1969: %6.6
AP	Demokratik Parti	1970	1969: %%46.6	1973: %29.8	1973: %11.9
SODEP- Halkçı Parti	DSP	1985	1983: %30.5 (Halkçı Parti)	1987: %24.8	1987: %8.5
DYP- MDP	Hür Demokrat Parti	1986	İlk seçim 1987 %19.1	İlk seçim 1987 %19.1	Katılmadı
SHP	HEP	1990	1987: %24.8	1991: %20.8	SHP ile ittifak 1991
Sosyalist Parti	Sosyalist Birlik Partisi	1991	1991: %0.4	1992: %0.2 (İşçi Partisi)	Katılmadı
ANAP	Yeni Parti	1993	1991: %24	1995: %19.6	1995: %0.1
MHP- MÇP	BBP	1993	1987: %2.9 (1991 ittifak)	1995: %8.2	1999: %1 (1995 ittifak)
MHP	ATP	1998	1995: %8.2	1999: %18	Katılmadı
Fazilet Partisi	AKP	2001	1999: %15.4	2002: %2.5 (Saadet)	2002: %34.3
CHP	SHP	2002	1999: %8.7	2002: %19.4	Katılmadı
DSP	YTP	2002	1999: %22.2	2002: %1.2	2002: %1.2
ÖDP	Sosyalist Dem. P	2002	1999: %0.8	2002: %0.3	Katılmadı
ÖDP	Emekçi H. Par.	2004	1999: %0.8	2002: %0.3	Katılmadı
ANAP	Yurt Partisi	2002	1999: %13.2	2002: %5.1	2002: %0.9
AKP	Türkiye Partisi	2009	2007: %46	Katılmadı	Katılmadı
DSP	Dem. S. Halk P	2009	2002: %1.22 (2007 ittifak)	2011: %0.25	Katılmadı
ÖDP	Eşitlik ve Dem. P	2010	2007: %0.15	Katılmadı	Katılmadı
Saadet	HAS Parti	2010	2007: %2.3	2011: %1.27	2011: %0.77
CHP	Anadolu Partisi	2014	2011: %26	2015: %24	2015: %0.06 (Haz.)
TKP	Komünist Parti	2014	2011: %0.15	2015: %0.03 (KP)	2015: %0.03
TKP	Halkın Türkiye Komünist Partisi	2014	2011: %0.15	2015: %0.03 (KP)	Katılmadı
MHP	İyi Parti	2017	2015 K: %11.9 2015 H: %16.2	2018: %11.1	2018: %9.9
Saadet	Yeniden Refah P	2018 Kasım	2018 H: %1.3	Henüz yok	Katılmadı
AKP	Gelecek Partisi	2019	2018: %42.5	Henüz yok	Katılmadı
AKP	DEVA	2020	2018: %42.5	Henüz yok	Katılmadı

Tabloda görüldüğü üzere yeni kurulan partiler -DP ve AKP örnekleri hariç- genellikle eski partilerinin gölgesinde kalmıştır. Yeni kurulan partiler örgütlenme ve kamuoyunda tanıtım konusunda başarısız olmuştur. Hatta kimi zaman yeni partiler asgari örgütlenme şartlarını yerine

getiremedikleri için seçimlere dâhi katılamamış ve büyük hayal kırıklığı yaşamıştır. Toplumdan gelen talepten ziyade parti içi çekişmelerin neticesi sonucunda genel merkeze tepki olarak kurulan partiler halkta karşılık bulamadıkları için taban oluşturamamış, ilk kuruluş günlerindeki beklentilerine ulaşamamış ve bu partilerin çoğu kurulduktan kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kalmıştır.

Sonuç

Siyasal partiler, içinde buldukları siyasal ve sosyal yapının bir ürünüdür. Dolayısıyla siyasal partiler kurulurken bu yapının unsurları dikkate alınmalıdır. Partiler kurulurken var oldukları toplumun siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik değerlerinden bağımsız ya da farklı yapıda olmaları, onların hayatta kalma sürecini olumsuz etkileyecektir. Aynı şekilde toplumda mevcut bulunan siyasal ve toplumsal farklılaşma arttıkça siyasal partiler de farklılaşacaktır.

Siyasal partilerin farklılaşması hem var olan partilerin yapı ve fonksiyonlarında farklılaşmaya sebep olurken, hem de yeni kurulacak olan partilerin mevcut yapıya uyumlu olmalarını gerektirmektedir. Çünkü partilerin öncelikli amacı iktidara gelebilmektir. Bunu sağlamanın yolu da hitap edebilecekleri, siyasal ve sosyo-kültürel olarak temsil edebilecekleri kitleyi yakalayabilmektir. Aksi takdirde yani toplumun değerlerinde uzak olmaları durumunda partilerin iktidarı elde etme şansları azalmaktadır.

Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada gelişmeye başlayan demokratikleşme eğilimleri neticesinde ortaya çıkan demokratik sistem kurma arayışları bu dönemlerde Türkiye'de de etkisini göstermeye başlamıştır.

Her ne kadar Cumhuriyet'in ilk yıllarında çok partili hayat denemeleri bulunsa da, çok partili hayata tam anlamıyla 1946'dan sonra CHP'den ayrılan DP ile geçilebilmiştir. Parti bölünmelerinin ilk büyük örneğini görebileceğimiz DP, girdiği seçimlerde oylarını arttırarak, bölündüğü parti olan CHP'den daha fazla oy almaya başlamıştır.

DP'nin ardından 2002 yılına gelinceye kadar olan uzun süreçte pek çok ayrışma yaşanmış, birçok popüler isim partisinden ayrılarak yeni parti kurmuştur. Fakat bu süreçte hiçbir yeni parti DP'nin yakaladığı başarıyı yakalayamamıştır. Yeni kurulan partiler genellikle eski partilerin gölgesinde kalmış, büyük çoğunluğu kısa bir süre içinde dağılmış ya da başka bir parti ile birleşme yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Parti içindeki hizipler arasında yaşanan çekişmeler seçmen nezdinde ilgiyle karşılanmamış; il, ilçe, genel merkez yöneticilerinin ve (varsa) milletvekillerinin büyük bir kısmını kaybeden partiler bile bir sonraki seçimden hemen hemen hiç oy kaybı yaşamadan çıkabilmişlerdir.

Parti bölünmelerinde yeni ortaya çıkan partilerin en uzun soluklusu ise AKP olmuştur. AKP'nin içinden doğduğu Fazilet Partisi ise bu bölünmeden sonra siyasal hayatta istediği başarıyı elde edememiştir.

DP'nin gösterdiği başarının bir örneğini de AKP göstermiştir. AKP, hem içinden doğduğu Fazilet Partisi'nden daha yüksek oy almış, hem de katıldığı ilk seçimde tek başına iktidar olmayı başarabilmiştir. Özetle, Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan bölünmelerden sonra kurulan yeni partilerden sadece DP ve AKP'nin başarı sağladığı söylenebilir. Ayrıca bu sonuçlardan seçmenin alışkın olduğu partiyi kolaylıkla terk etmediği, halkın kurultaylarda ya da milletvekili listelerinde yaşanan tartışmalar ile pek ilgili olmadığı yorumu da yapılabilir. Köklü bir partiden ayrılıp yeni bir parti kurmanın ve tüm ülke çapında örgütlenmenin de oldukça uzun, zahmetli ve maliyetli olduğu gerçeği göz önüne alındığında yeni bir parti ile başarı yakalamanın ne kadar zor olduğu da rahatlıkla görülebilir.

Kaynakça

- AHMAD, Feroz (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AKŞİN, Sina (2017). *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ALBAYRAK, Mustafa (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- ALPER, Emin (2008). “Bülent Ecevit”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, Cilt 8, Sol, ed. Murat Gültekingil, ss. 202-213, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARSLAN, Rıza (2016). *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa: Dora Yayınevi.
- ATAGENÇ, Ömer, İhsan (2019). “Ferruh Bozbeylî’nin Siyasal Düşüncesinde “Demokratik Sağ” Kavramı”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran-2019, 3(2): 130-143.
- ATASEVER, Gülbahar (2010). “Siyasal Parti Tipolojileri”, *İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler*, ed. Turgay Uzun, ss. 15-30, Ankara: Orion Kitabevi.
- AYKOL, Hüseyin (2011). *Bölüne Bölüne İktidar Olmak: Türkiye’de Sağ Örgütler*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- BORA, Tanıl ve Kemal CAN (2004). *Devlet ve Kuzgun 1990’lardan 2000’lere MHP*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BORA, Tanıl ve Kemal CAN (2009). *Devlet, Ocak, Dergâh 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOZARSLAN, Hamit (2008). “Türkiye’de Kürt Sol Hareketi”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, Cilt 8, Sol, ed. Murat Gültekingil, ss. 1169-1236, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOZKIR, Gürcan (2007). “Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi”, *ÇTTAD*, 6(15): 275-308.
- ÇÖLÜK, Özcan (2018). *Milliyetçi Demokrasi Partisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1983-1986)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- DEMİREL, Tanel (2004). *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEMİREL, Tanel (2006). “Ferruh Bozbeylî”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, Cilt 5, Muhafazakârlık, ed. Ahmet Çiğdem, ss. 570-575, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEMİREL, Tanel (2016). “Fevzi Lütüfî Karaoşmanoğlu”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, ed. Mete Kaan Kaynar, ss. 349-354, İstanbul: İletişim Yayınları.
- EROĞUL, Cem (2003). *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- GAYTANCIOĞLU, Kaan (2013). *Politik Liderlik ve Bir Politik Lider Olarak Bülent Ecevit*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- HOCAOĞLU, Kerem (2018). *1973 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- İBA, Şeref (2015). *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KAYNAR, Kaan, Mete; ÖZSEL, Doğançan; ÇAVDAR, Ozan; ALTAYLI, Erdem; MUTLUAY, Barış; ATEŞ, Safiye ve Uğur SADIOĞLU (2007). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, ed. Mete Kaan Kaynar, Ankara: İmge Yayınları.

KİRİŞ, Mehmet, Hakan (2012). “Türkiye’de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post-80 Sisteminde Eski Yeni Partilerin Yükselişi ve Düşüşü”, *Toplum ve Demokrasi*, 6(13-14): 25-53.

KIŞLALI, Ahmet Taner (2014). *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi.

MİLLİYET (08.07.1992).

ÖZBUDUN, Ergun (1977). *Siyasi Partiler*, Ankara: Sevinç Matbaası.

PALOMBARA, J. L. & Myron WEINER. (1966). *Political Parties and Political Development*, USA Princeton University.

Resmi Gazete, 04.07.2018

Resmi Gazete, 23.06.2011

SARIBAY, Ali Yaşar (1998). *Siyasal Sosyoloji*, İstanbul: Der Yayınları.

SARIBAY, Yaşar, Ali (2001). *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, İstanbul: Alfa Kitap.

SELVİ, Abdulkadir ve SEVEN, Erhan (2010). *İşkence Koşullarından Siyaset Meydanına*, İstanbul: Nesil Yayınları.

SEZEN, Saim (2000). *Seçim ve Demokrasi*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.

TOSUN, Tanju (1999). *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, İstanbul: Boyut Kitapları.

TURAN, Erol (2011). *Siyaset Bilimine Giriş*, Konya: Palet Yayınları.

TURAN, İlter (1996). *Siyasal Sistem Siyasal Davranış*, İstanbul: Der Yayınları.

UMUR, Ömer (2017). *Türk Siyasi Tarihinde Büyük Birlik Partisi*, Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları.

YANARDAĞ, Merdan (2002). *MHP Değişti Mi? Ülkücü Hareketin Analitik Tarihi*. İstanbul: Gendaş Yayınları.

YÜCEL, Serhan (2006). *Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859-2006)*, İstanbul: Alfa Kitap.

ZÜRCHER, Jan, Erik (2012). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yayınları.

Online Kaynaklar

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aydinlik-turkiye-partisi-mhpye-katildi-14387409>
Erişim Tarihi: 24.04.2020

<http://arsiv.ntv.com.tr/news/86961.asp> Erişim Tarihi: 25.04.2020

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/shp-ve-edp-birlesti-126974> Erişim Tarihi: 25.04.2020

<https://www.evrensel.net/haber/259592/birlesik-devrimci-parti-resmen-kuruldu> Erişim tarihi: 25.04.2020

<https://www.evrensel.net/haber/108699/ehp-secimlerde-hdp-ile-dayanisma-cagirisi-yapti>
Erişim tarihi: 25.04.2020

<http://ehp.org.tr/aciklamalar/1805/ehp-1-kasim-secimlerinde-hdpyi-aktif-politik-calismalarla-destekleme-karari-aldi> Erişim tarihi: 25.04.2020

<http://www.ehp.org.tr/aciklamalar/2001/demokrasi-icin-hep-beraber-secimde-oyunu-demirtasa-ver> Erişim tarihi: 25.04.2020

<https://twitter.com/i/status/1001150769280712704> Erişim tarihi: 25.04.2020

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/abdullatif-sener-turkiye-partisini-kurdu,2Z69GiO3Y0iCek6w7UYU6Q> Erişim Tarihi: 26.04.2020

<http://www.radikal.com.tr/politika/sener-aday-degil-siyaseti-birakmiyorum-815956/> Erişim Tarihi: 26.04.2020

<http://www.radikal.com.tr/politika/abdullatif-sener-akpden-istifa-etti-887938/> Erişim Tarihi: 26.04.2020

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-partisi-kapandi-21314126> Erişim Tarihi: 26.04.2020

<https://www.cnnturk.com/2009/turkiye/11/23/dshp.kuruldu.genel.baskan.hulki.cevizoglu/552828.0/index.html> Erişim Tarihi: 27.04.2020

<https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/01/13/dshpde.hulki.cevizoglu.donemi.kisa.surd u/559266.0/index.html> Erişim Tarihi: 27.04.2020

<https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/05/22/rahsan.ecevit.ile.kilicdaroglu.yanyana/577246.0/index.html> Erişim Tarihi: 27.04.2020

<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a451120.aspx> Erişim Tarihi: 27.04.2020

https://www.ntv.com.tr/turkiye/ufuk-uras-odpden-istifa-etti,_BnzErLVb0yWPhybIylGgg Erişim Tarihi: 28.04.2020

<https://www.evrensel.net/haber/190856/esitlik-ve-demokrasi-partisi-kuruldu> Erişim Tarihi: 28.04.2020

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/shp-ve-edp-birlesti-126974> Erişim Tarihi: 25.04.2020

<https://t24.com.tr/haber/hem-sol-hem-yesil-parti-kuruldu,218220> Erişim Tarihi: 28.04.2020

<https://www.dunya.com/gundem/saadet-partisi039nde-yeni-baskan-numan-kurtulmus-haberi-58706> Erişim Tarihi: 29.04.2020

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/numan-kurtulmus-yeniden-genel-baskan-15286765> Erişim Tarihi: 29.04.2020

<https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/07/24/ankarada.onder.sav.sevket.kazan.bulusm asi/584591.0/index.html> Erişim Tarihi: 29.04.2020

<http://www.haber7.com/siyaset/haber/590843-saadetde-tekme-yumruklu-iftar-yemegi> Erişim Tarihi: 29.04.2020

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sp-kayyuma-devredildi-180612> Erişim Tarihi: 29.04.2020

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurtulmus-spden-istifa-etti-15911879> Erişim Tarihi: 29.04.2020

https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/11/02/kurtulmusun_partisi_has_amblemi_dogan_gunes Erişim Tarihi: 29.04.2020

¹ <https://www.takvim.com.tr/siyaset/2012/09/19/bir-parti-daha-kapandi> Erişim Tarihi: 29.04.2020

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/778770-erdogan-yuvaniza-hos-geldiniz> Erişim Tarihi: 29.04.2020

<https://www.evrensel.net/haber/88253/tkpden-iki-farkli-kongre> Erişim Tarihi: 30.04.2020

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tkpde-iki-kongreden-anlasmali-ayrilik-cikti-94691> Erişim Tarihi: 30.04.2020

<https://www.birgun.net/haber/komunist-parti-kuruldu-65976> ;
<https://haber.sol.org.tr/soldakiler/komunist-partiyle-yola-devam-haberi-95116> Erişim Tarihi: 30.04.2020

<https://www.evrensel.net/haber/88845/tkpden-2-ayri-parti-cikti-kp-ve-htkp> Erişim Tarihi: 30.04.2020

<https://haber.sol.org.tr/toplum/tkp-yoluna-devam-ediyor-183152> Erişim Tarihi: 30.04.2020

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-isci-partisi-icin-cagri-947519> Erişim Tarihi: 30.04.2020

<http://www.gazetevatan.com/emine-ulker-tarhan-dan-ihsanoglu-ismine-sert-tepki-649619-gundem/> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.milliyet.com.tr/gundem/emine-ulker-tarhan-chpden-istifa-etti-1963005> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/anadolu-partisi-ana-parti-kuruldu-emine-ulker-tarhan-kimdir-27577427> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/anadolu-partisi-nin-baskanlik-divani-istifa-etti-29294267> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/anadolu-partisi-kapaniyor-1006988/> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/fatura-aksenere-297977> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/meral-aksener-mhpden-milletvekili-adayi-gosterilmedi-938634/> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/meral-aksenerden-olaganustu-kurultay-cagrisi-40020728> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/meral-aksener-mhpden-ihrac-edildi,A5eUrgGT7EC-A7iMWL-sGQ> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/meral-aksener-iyi-partiyi-ilan-etti-175646h.htm> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/son-dakika-chp-iyi-parti-anlasti-15-milletvekili-iyi-partiye-katilacak-iddiasi-2364816/> Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/aksenere-verilen-imza-sayisi-kac-oldu-191569h.htm>
Erişim Tarihi: 23.05.2020

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/04/26/babamin-mirasi-iskal-altinda> Erişim Tarihi: 26.05.2020

<https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/fatih-erbakan-yeniden-refah-partisini-kuruyor-2681675/> Erişim Tarihi: 26.05.2020

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yeniden-refah-kuruldu-41029333> Erişim Tarihi: 26.05.2020

<https://www.yenisafak.com/gundem/saadet-partisinin-genel-merkezi-bosaltiliyor-3466146> Erişim Tarihi: 26.05.2020

https://www.ntv.com.tr/turkiye/bosaltilan-saadet-partisi-binasina-yeniden-refah-partisi-tabelasi-asildi,3OdPw1cz_Ey1QINttTIAIg Erişim Tarihi: 26.05.2020

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/davutoglu-istifa-etti-136786h.htm> Erişim Tarihi: 28.05.2020

<https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/akp-davutoglu-ve-3-eski-milletvekiline-tebligatlarini-gonderdi-5319233/> Erişim Tarihi: 28.05.2020

<https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/son-dakika-ahmet-davutoglu-istifa-ediyor-5332088/> Erişim Tarihi: 28.05.2020

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglunun-genel-baskanligini-yaptigi-gelecek-partisi-kuruldu,7hboQfDXEkutwP7B8SRj0w> Erişim Tarihi: 28.05.2020

<https://www.yenisafak.com/secim/ak-partide-22-isim-adaylik-basvurusunda-bulunmadi-3269093> Erişim Tarihi: 29.05.2020

<https://www.haberturk.com/son-dakika-reuters-duyurdu-ali-babacan-ak-parti-den-istifa-etti-2502358> Erişim Tarihi: 29.05.2020

<https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/babacan-akpnin-kurulduyu-erde-devayi-taniliyor-5673439/> Erişim Tarihi: 29.05.2020